

document
196005

BIJLAGE

BEHOORENDE BIJ

HET VERSLAG VAN DE STAATSCOMMISSIE,

BENOEMD BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN 20 MAART 1916, N°. 23,

MET OPDRACHT

EEN ONDERZOEK IN TE STELLEN OMTRENT DE OORZAKEN
VAN DE BUITENGEWOON HOOGHE WATERSTANDEN, TIJDENS
DEN STORMVLOED VAN 13/14 JANUARI 1916 VOORGEKOMEN
OP DE IN ZUIDHOLLAND GELEGEN BENEDENRIVIEREN,
MEER BEPAALDELIJK OP DEN

ROTTERDAMSCHEN WATERWEG.

Samengesteld onder leiding van den Onder-Voorzitter der Staats-
commissie J. C. RAMAER en het lid A. C. BURGENDORFFER,

DOOR

P. SCHOTEL,

Inspecteur bij de gemeentewerken te Rotterdam.

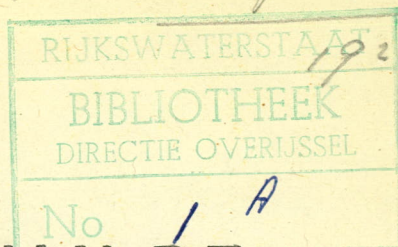

'S-GRAVENHAGE,
GEBRS. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.
1922.

Bl. nr. 1784 2/26

BIJLAGE

BEHOORENDE BIJ

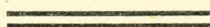
HET VERSLAG VAN DE STAATSCOMMISSIE,

BENOEMD BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN 20 MAART 1916, N°. 23,

MET OPDRACHT

EEN ONDERZOEK IN TE STELLEN OMTRENT DE OORZAKEN
VAN DE BUITENGEWOON HOOGHE WATERSTANDEN, TIJDENS
DEN STORMVLOED VAN 13/14 JANUARI 1916 VOORGEKOMEN
OP DE IN ZUIDHOLLAND GELEGEN BENEDENRIVIEREN,
MEER BEPAALDELIJK OP DEN

ROTTERDAMSCHEN WATERWEG.

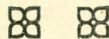

Samengesteld onder leiding van den Onder-Voorzitter der Staats-
commissie J. C. RAMAER en het lid A. C. BURGDORFFER,

DOOR

P. SCHOTEL,

Inspecteur bij de gemeentewerken te Rotterdam.

'S-GRAVENHAGE,
GEBRS. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.
1922.

HISTORISCH OVERZICHT

VAN DE

HOOGE VLOEDEN EN OVERSTROOMINGEN

TOT HET JAAR 1868.

Er zijn in den loop der tijden zeer veel werken geschreven over de overstromingen, die onze lage landen geteisterd hebben. Hoe vroeger men teruggaat, des te minder betrouwbare schrijvers, die hun eigen tijd beschrijven, vindt men. Zij beschouwden bovendien niet allen de overstromingen als van zooveel belang om daarvan bijzonderheden mede te deelen. Verder zijn er schrijvers uit de 16e eeuw, die allerlei berichten, ook van overstromingen, hebben verzonnen. De meest beruchte onder hen is de Harlinger organist Andries Cornelisz. van Stavoren ¹⁾, die behalve Worp van Thabor, geen Friesche bronnen (wel Nederlandsche) raadpleegde, en tal van overstromingen mededeelt. Waar Emo, Menko en hun vervolger, gelijktijdige schrijvers uit de 13e eeuw, van de watervloeden van 1164 (een der hevigste), 1196, 1219, 1222, 1246, 1248, 1249, 1262, 1267, 1287 en 1288, die alle in Groningen en dus ook in het naburige Friesland gewoed hebben, spreken, rept Van Stavoren, behalve van dien van 1222, die van weinig belang was, van geen enkele dier historische vloeden. Het is bovendien zeker, dat al hetgeen van Van Stavoren afkomstig is, geenerlei waarde bezit.

De eerste historische vloed in deze streken is de Cimbrische, zoo geheeten naar het Promontorium Cimbricum (Jutland en Sleeswijk-Holstein).

Eigenlijk zijn er twee Cimbrische vloeden, de eene die, waarvan Ephorus, die eene wereldgeschiedenis, loopende tot 340 voor Christus, schreef, gewaagt; en die, welke in of kort voor 113 voor Christus heeft gewoed en waardoor de Cimbren en Teuto-

¹⁾ Door velen nog steeds genoemd Occo Scarlensis, omdat hij zegt, uit diens kroniek, die uit de 10de eeuw zou dagteekenen, geput te hebben. Zie hieromtrent Bolhuis van Zeeburgh, blz. 172.

nen uit hunne woonplaatsen zijn verdreven. Deze volkeren werden, na ongeveer een 11-tal jaren door Gallië en het Iberische Schiereiland rondgezworven te hebben, in 102 door den Romeinschen veldheer Marius bij Aquae Sextiae (Aix) verslagen.

Prudentius van Troyes, blz. 433.¹⁾ 838. 26 December. Op den dag van het lijden des zaligen aarts-martelaars Stephanus (26 December) 839 steeg het water langs geheel Friesland tegen alle gewone verloop van eb en vloed in zulk eene mate, dat het water bijna de hoogte van de daar in menigte voorkomende zandheuvels, duinen genaamd, bereikte; en waarheen de vloed kwam, sleepte hij alles, menschen, dieren en gebouwen, onweerstaanbaar met zich. Naar nauwkeurige telling moet het getal van hen, die omgekomen zijn, 2437 beloopt hebben. Ook zag men in Februari ²⁾ aan den hemel slagen in vurig licht en andere kleuren, alsmede dikwijls sterren, die vurige stralen uitzonden.

Annales Xantenses³⁾, blz. 226. Op de 7e kalende van Januari 839 heeft zich een groote wervelwind verheven, zoodat de wateren der zee hevig over de grenzen en de kust stroomden. Zij verzwolgen op ellendige wijze een ontelbare schare van het menschelijk geslacht in de landsgoederen en de daar omheen gelegen gehuchten, tegelijk met gebouwen. Want de op zee verkeerende schepen zijn verpletterd en de vlam van het vuur is op de gansche zee gezien.

Annales Hildeshemenses⁴⁾, blz. 44. 839. 4 November. Een zeer hevige wind heeft onnoemelijk vele gebouwen omvergeworpen, en veel schade werd veroorzaakt in de 6e none van November.

Dit moet foutief zijn, daar November slechts 4 nonae had.

Annales Quedlinburgenses⁵⁾, blz. 44. In de Quedlinburgsche Annalen komt dan ook in plaats van 6e none van November voor: den 4en November. Dit mag men dus voor den datum houden.

Heda, blz. 55. 860. Terwijl ook de oceaan alle provinciën overstroomde, werden de rivieren gedwongen, haar loop op te geven, en stortten zij

¹⁾ Prudentius, eigenlijk Galindo, een West-Goth, heeft annalen van het Frankische rijk geschreven, loopende van 830 tot 860. Hij was bisschop van Troyes. Zijn werk is gevonden in de abdij St. Bertin bij St. Omer.

²⁾ Het jaar begon met Kerstmis; dus heeft de stormvloed 26 December 838 plaats gehad; Februari 839 is hier bedoeld.

Elders begint het jaar dikwijls met Paschen, en wordt het deel voor paschen dus een jaar vroeger dan volgens onze tijdrekening aangegeven.

³⁾ Deze annalen loopen tot 873.

⁴⁾ " " " " 1109.

⁵⁾ " " " " 1025.

hare wateren op verschillende wijzen over den oever, zoodat gedacht werd aan een zondvloed, terwijl de menschen en andere schepselen door het water verzwolgen werden en de boomen door den zeer hevigen aanval der winden met wortel en tak werden uitgerukt.

Hierop volgt een verhaal, hoe men toen door den aanleg van dijken den Rijn bij Duurstede naar de Lek, die tot dien tijd een beekje geweest zou zijn, heeft afgeleid.

Of de storm van 860 de gevolgen heeft gehad, die lateren er aan toeschrijven, (o.a. zou het geheele „wilde woud zonder genade, waar leeuwen en beren in brulden” toen zijn omgeworpen) moet betwijfeld worden.

Dat in 860 het huis te Britten onder de duinen uitgekomen zou zijn, is eveneens verzonnen, hoewel dat huis (volgens Dr. Holwerda een Romeinsche boerderij) zeker tusschen 100 en 1500 te voorschijn gekomen en na 1500 door de zee verzwolgen is; waarschijnlijk is zulks omstreeks 1400 geschied.

Gabbema haalt een aantal schrijvers aan over den vloed van 860; dit zijn op den eerste na, allen naschrijvers. Gabbema,
blz. 23.

900. In het jaar 900 van de menschwording des Heeren is een wonderlijk teeken aan den hemel verschenen, want de sterren zijn overal, van de hoogte tot den horizon, draaiende om de poolas, om het hardst loopende gezien. Dit slechte voorteeken werd gevolgd door droevige rampen, te weten groote onmatigheid van de lucht, menigvuldige wervelingen van winden en van de stroomen, welke hunne oevers te buiten traden, een zeker vreese-lijk beeld als van een zondvloed vertoonende. Heda, blz. 71.

989. In dit jaar was er een hevige vloed, die vee en menschen wegrukte en die een voorteeken was van het sneuvelen van graaf Arnulf (in 993!) Doussa,
4e boek, blz. 70.

Eerst in de 11e eeuw onzer jaartelling heeft men uit gelijktijdige schrijvers meer zekerheid omtrent stormvloeden, in het bijzonder over die, welke in Vlaanderen, toen een veel beschaafder en dichter bevolkt land dan Noord-Nederland, gewoed hebben.

1003. 1 Juni. In dit jaar op de kalende van Juni heeft een bijzonder hooge waterstand in Vlaanderen veel uitwerking gehad. Meyerus,
blz. 25.

1014. 28 September. Op de 4e kalende van October kwam de storm snel aanloopen en werden in Vlaanderen aan den zeekant vele akkers overstroomd en vele dijken doorgebroken. Idem, blz. 26.

Annalista
Saxo ¹⁾,
blz. 666.

1014. Ook was er een overstroming.

29 September. Er heeft een ellendig en zeer verbazend geval plaats gehad op de 3e kalende van October in de westelijke gedeelten van Walcheren en Vlaanderen. Er zijn vreeselijke wolken verschenen, die gedurende drie nachten stilstaande, de aanschouwers bedreigden. Den derden dag bracht een hevig gekraak van den donder de wateren in beroering, zoodat zij zeer hoog stegen en de wolken raakten.

Toen de inwoners met schrik de plotselinge, zoo rampspoedige overstroming gewaar werden, waarbij schepen evenals na den dood van Julianus den Afvallige op de hellingen der rotsen vastzaten, sloegen zij uit vrees op de vlucht. Maar hunne zonden waren oorzaak, dat hunne vlucht niet snel genoeg kon zijn en zoo zijn er vele duizenden, die het vertoornd gelaat des Heeren niet konden ontwijken, omgekomen.

Meyerus,
blz. 23.

1042. 3 November. Op de 3e nona van November (1042) bewoog een hevige storm de hemelen en golven. De oceaan brak de Vlaamsche dijken door, overstroomde de nabijgelegen akkers en bracht zware schade toe aan alle bij de zee wonenden, terwijl er behalve veel vee ook menschen zijn omgekomen.

Idem, blz. 29.

1053. Boudewijn ²⁾ had zijn kamp opgeslagen aan den linker oever van de Schelde en door een kasteel den overgang beveiligd. Toen de keizer ³⁾ dit te weten was gekomen, beval hij een deel van zijn leger, naar Kamerijk te trekken en een ander deel in Vlaanderen binnen te dringen na de zeedijken te hebben doorgestoken. Toen zijn de Vlamingen door deze groote ramp ter nedergeworpen en een groot deel hunner in gevangenschap weggevoerd, terwijl hunne akkers te vuur en te zwaard zijn verwoest.

Annalista
Saxo, blz. 719.

1081. 25 December. Op den geboortedag des Heeren ontstond plotseling een zoo hevige wind, dat der geheele wereld ondergang dreigde.

Meyerus,
blz. 35.

1086. In dit jaar teisterden aardbevingen, vreeselijke stormen en hooge wateren Vlaanderen.

Sigebert
van
Gembloux ⁴⁾,
blz. 365.

1086. Een zeer groote overstroming vond plaats, waardoor velen in moeilijkheid kwamen. Ook in Italië hadden watervloeden ten gevolge, dat rotsen neerstortten en verscheiden steden verwoest werden.

¹⁾ Deze kroniek loopt tot 1139.

²⁾ Erfprins van Vlaanderen, later graaf Boudewijn VI.

³⁾ Hendrik III, keizer van Duitschland.

⁴⁾ Deze kroniek loopt tot 1111.

- 1100. 13 November.** In dit jaar op den idus van November werd Vlaanderen door de zee overstroomd. Meyerus, blz. 41.
- 1118.** In dit jaar hadden bovenmatig hevige stormen en onweders plaats. Idem, blz. 43.
- 1121.** De winter in dit jaar was bijzonder stormachtig en warm, en de overstroming groot. Annalista Saxo, blz. 757.
- 1123.** Testrep (Ter Streep), een plaats nabij Ostende, werd door de zee overstroomd. Waarschijnlijk is dit jaartal verkeerd, want ruim twee eeuwen (in 1334) later vermeldt Meyerus hetzelfde nog eens. Meyerus, blz. 44. Idem, blz. 157.
- 1125. 10 Augustus.** St. Laurensvloed. Deze wordt door Ferrand vermeld zonder dat hij een bron noemt. Ferrand, blz. 126.
- 1129. Januari** Toen in het begin van de maand Januari de sneeuw smolt, heeft een zoo groote overstroming van sneeuw en regen de rivieren en meren doen zwellen, dat de zaden in de nabijheid wegspoelden en werden uitgegraven, en dat ook de nabijzijnde huizen werden omvergeworpen en hetgeen er was, bedierf. Sigebert van Gembloux, blz. 381.
- 1134.** Door een dijkdoorbraak werd in dit jaar Vlaanderen door de zee overstroomd. Meyerus, blz. 50.
- 1135. 27 October.** Er is een hevige, ontzettende en de menschenzielen zeer verschrikkende wind gekomen, die torens en huizen heeft nedergeworpen, den dag voor het feest van de apostelen Simon en Judas, wellicht voor het eerst den dood van den grooten vorst Hendrik ²⁾ en den ondergang van het geheele vaderland voorspellend. Robertus de Monte, ¹⁾ blz. 491.
- 1135.** Gedeelten van Vlaanderen, Holland en Friesland werden plotseling overstroomd. Hierdoor verdronk een groote menigte menschen. Meyerus, blz. 50.
- Volgens Robert den Abt ³⁾ overschreed de zee onverwacht hare oevers en overstroomde een deel van Vlaanderen met zijne inwoners.
- 1164. 16 Februari.** Deze stormvloed, de eerste, van welken men gewag gemaakt heeft, vindt men in Noord-Nederlandsche zoowel als in Duitsche kronieken.

¹⁾ Robertus de Monte was afkomstig van en was abt van het klooster Gembloux. Zijne kroniek loopt tot 1186.

²⁾ Hendrik I, koning van Engeland.

³⁾ Zie boven, Hier putte Meyerus dus uit Robertus de Monte, maar hij had blijkbaar nog andere bronnen, daar hij op dit jaar ook van Holland en Friesland spreekt.

Annales
Colonienses
maxima,
blz. 778. 1)

1164. De oceaan heeft op de 14e kalende van October zijne grenzen ongeveer 12 mijlen overschreden. Vele duizenden menschen van beider kunne en van verschillende standen zijn in de nabijheid van de rivier de Weser omgekomen.

Annales
Egmondani,
blz. 60. 2)

In hetzelfde jaar (1163) op den feestdag van den apostel Thomas (21 December) is een groote overstrooming van uit de zee in de rivieren op vele plaatsen voorgekomen tot in een aantal dorpen in Holland, niet in de nabijheid der zee gelegen; geen enkel huis was veilig, maar en huizen en hooi- en korenbergen werden door de hevige stroomen weggevoerd, en zeer groote hoeveelheden ijs, met geweldigen aandrang op elkander volgende, overstroonden en rolden en stortten alles omver. Ook in Boven-Friesland, dat aan Saksen grenst en Morsatia (Marschgronden?) heet, en in Saksen zelf ³⁾ was toen ter tijd zulk een hevige overstrooming, dat geen enkel kerkelijk gebouw of mensche-lijke woning tegen den ondergang te verdedigen was, maar de golven rolden overal overheen en namen alle voorwerpen mede, behalve die, welke in schepen gered konden worden.

Emmius,
blz. 110.

Zoowel de Keulsche als de Egmondsche annalen geven voor den storm van 16 Februari 1164 een verkeerden datum op. Ook Emmius, die hem op 9 Januari stelt, is hierin verkeerd ingelicht.

Annales
Magdebur-
gensis,
blz. 192. 4)

De lucht is bovenmate bewogen geworden, er zijn op verschil- lende plaatsen een menigte bliksems gezien. Ook de vloed der zee, tot stortvloed aangroeiend, hebben allen, die in de kust- streek verwijlden, met ondergang bedreigd. De wervelwind, zich van uit het noorden verheffende, heeft stortvloed water samen- gebracht en heeft alle zeestroomen in den omtrek buiten de oevers doen treden, waardoor ontelbare eilanden met menschen, trekvee, huizen en andere gebouwen, levensmiddelen, kerken en kerkhoven verwoest of verdwenen zijn. Menschen echter, ieder getal te boven gaande, zijn door de wateren verstikt of door koude ontzield, waardoor de stranden der stroomen met lijken gevuld zijn.

Sommigen, die in balken van huizen of in vaten gevlucht waren, zijn door de kracht van den wind en van de stroomen ver weg in andere streken en landen levend aangedreven. Het was ellendig, het gezucht der klachten te hooren en te zien van de stervenden.

Deze ellende, waarvan de oorzaak onbekend is, in het westen

1) Deze annalen loopten tot 1175.

2) Deze annalen loopten tot 1204.

3) Met Saksen zal de omstreek van Bremen en Hamburg bedoeld zijn.

4) Deze annalen loopten tot 1188.

en noorden van ons land, wordt zeer betreurd en had plaats op de 14e kalende van Maart.

In 1164 is er een nieuwe verwarring van zee en stroomen ontstaan. De geweldige kracht der winden en de beweging der lucht veroorzaakten verwonderlijke verheffingen der zee. Als bergen stegen de vloed, zoodat alle volkeren in haren omtrek den ondergang verwachtten als bij den zondvloed. Want gedurende drie dagen stroomden de wateren, opgezweept uit de diepte; zij zwollen aan en de zee trad overal buiten hare oevers. Vele eilanden met menschen en vee, dorpen met huizen en andere gebouwen, levensmiddelen, kerken gingen onder. Ook, iets hetgeen wonderlijk is om te zeggen, akkers, erven van huizen en kerkhoven werden in hun geheel naar elders overgebracht. En men kon het schouwspel bewonderen eenerzijds van het medelijden Gods, anderzijds van Zijn oordeel, waardoor de ondergang van menschen en vee veroorzaakt werd. Tot 20 mijlen uit de oevers der stroomen werden lijken van verdronken menschen gezien, en aan den anderen kant werden door Gods medelijden zuigelingen in wiegen aan de golven ontruikt. Velen werden zwemmende, op balken van gebouwen of in vaten gezeten, door de kracht der winden en der stroomen levend ver weg naar andere streken medegevoerd. Er was in de ellende een gezucht en geweeklaag van stervenden te zien en te hooren. Deze plaag, welker oorzaak onbekend is, kwam uit het westen en noorden en had plaats op de 14e kalende van Maart.

Annales
Palidenses,
blz. 92 en 93. ¹⁾

Emo acht dezen stormvloed zoo gewichtig, dat hij verschillende malen zegt: „tijdens die gebeurtenis was de Julianavloed „55, 58, enz. jaren geleden”. Hij noemt in 1237 als geleden: den Julianavloed, 74 jaren; deze had dus plaats 16 Februari 1164; den Nicolaasvloed, 42 jaren; deze had dus plaats 6 December 1196; den Marcellusvloed, 19 jaren; deze had dus plaats 16 Januari 1219.

Emo en
Menko ²⁾,
blz. 171.

1164. 16 Februari.

In deze dagen ⁴⁾ verhief zich in de maand Februari, namelijk de 14e kalende van Maart, een groot onweder met hevigen stormwind, lichtende bliksems en krakenden donder, dat

Helmold ³⁾,
blz. 81.

¹⁾ Deze annalen zijn geschreven in de abdij Pöhlde bij Mainz. Zij loopen tot 1182.

²⁾ Emo overleed in 1237, Menko in 1275, een vervolger zette de kroniek voort tot 1295.

³⁾ Deze kroniek loopt tot 1172.

⁴⁾ Tijdens de verkiezing van Koenraad, abt van Reddageshusen, tot bisschop van Lübeck, welke in 1164 plaats had.

in verschillende plaatsen veel huizen aanstak of omverwierp. Daarbij ontstond een overstroming der zee, zooals men sedert oude tijden niet gehad had. Deze overstroemde de geheele kust van Friesland, Hadeln en het geheele lage kleiland langs de Elbe en de Wirra ¹⁾ en aan de rivieren, die in den Oceaen uitmonden, en vele duizenden menschen en een tallooze menigte vee verdronken.

Hoevele rijke en voorname lieden zaten nog des avonds aan en zwelgden in overvloed van genoegens, geen leed voorziende; plotseling echter kwam het ongeluk en stortte hen midden in den vloed!

Merkwaardig is het, dat keizer Frederik Barbarossa in een oorkonde van 25 November 1165 schrijft, dat de Zwadenburgerdam, dien Floris III, graaf van Holland, in den Ouden Rijn gelegd had en waaraan het dorp Zwammerdam zijn naam ontleent, oorzaak was, dat door dien dam onnoemelijk veel menschen en plaatsen herhaaldelijk overstroemd (dus de menschen omgekomen) zijn. Wel een bewijs, dat deze storm niet alleen in Friesland, maar ook in Holland gewoed heeft. Intusschen was te Zwammerdam ook opperwater in het spel.

Omtrent geen enkelen storm uit dezen ouden tijd wordt door betrouwbare schrijvers gemeld, dat er land bij verloren ging. Dit wordt het eerst op 1200 vermeld. Intusschen is er benoorden Stavoren tot bij Hindeloopen zeker reeds vroeg land verloren, waardoor de kust hier een bochtigen vorm heeft bekomen en eveneens benoorden Hindeloopen; zulk verlies heeft evenwel langzamerhand en ongemerkt plaats. Het is waarschijnlijk, dat door dezen of een volgenden storm een vereeniging van twee wateren heeft plaats gehad, hetgeen kan zijn de vereeniging van het Wieringermeer en het Vlie. De vereeniging van het Marsdiep en het Wieringermeer heeft waarschijnlijk later, omstreeks 1400, plaats gehad. Er is dan in 1164 of 1219 (de twee hevigste uit deze tijden) vooral veel land verloren gegaan aan de westzijde van het Vlie.

Annales
Egmondani,
blz. 71.

1170. 3 November ²⁾. In dit jaar omstreeks het feest van Allerheiligen was de wind zeer sterk, waarop een groote overstroming gevolgd is, zoodat de vloed heen en weer liep tot aan de muren van de stad Utrecht en een zeevisch, genaamd buollek (bolk of zee-ezel, latijn: asellus piscus) nabij de muren dier stad gevangen werd. In Kennemerland kwam die overstroming ook geheel onver-

¹⁾ Wezer.

²⁾ Deze datum wordt genoemd door Ferrand, blz. 126.

wacht en verdronk veel vee, terwijl de vrouwen en mannen zich en hunne kinderen nauwelijks konden redden in de hanebalken hunner huizen en, hoewel er door medelijdende schepelingen uit de duinstreek hulp verleend werd, vergingen er velen in de schipbreuk.

1173. 10 Mei. Plotseling ontstond op Donderdag den 10en Mei een zeer groote overstroming, die met een zoo groote snelheid opkwam, als nog nooit iemand van de Utrechtenaren gezien had en nadat zij alles, wat zich op de akkers bevond, verwoest had, joeg zij den burgers den grootsten schrik aan. Men vocht er tegen en legde tevergeefs aarden wallen aan en zag de uitwerking van dit nieuwe verderf met schrik en beven aan.

Annales
Egmundani,
blz. 73.

Deze overstroming kan niet door opperwater veroorzaakt zijn, want dan zou zij langzaam zijn opgekomen en niet, zooals er geschreven staat, plotseling.

1180. Ik lees, dat in hetzelfde jaar dijken gemaakt zijn door de Hollanders, die in die zaken verreweg het ervarenste zijn, van Damme tot Sluis (toen Lamminsvliet geheeten), en waarmede de zee, die tot dien tijd het land overstroomde, werd buitengesloten.

Meyerus,
blz. 62.

Floris III, graaf van Holland, was in 1165 in een zeeslag bij Arnemuiden in gevangenschap van Philips, zoon van den graaf van Vlaanderen, geraakt. Misschien was deze hulp een der voorwaarden van den vrede van 1167.

1196. 6 December. Over den storm van dit jaar en den daaruit voortvloeienden hongersnood zijn slechts deze versregelen (waarschijnlijk zeer overdreven) bij Meyerus te vinden:

Idem, blz. 71.

Door een wervelwind stortten vele huizen in,
Ook werden verscheidene kerken vernield,
Boomen van allerlei soort werden ontworteld neergeworpen.
Door een vreeselijken hongersnood begonnen vele menschen
om te komen,
De hongersnood woedde onder deze rampzalige bewoners
niet minder dan vijf jaren,
In het zesde jaar waren de korenschuren geheel ledig.

1200. In het jaar des Heeren 1200, ten tijde van heer Willem, graaf van Holland, trad de westelijke zee in het midden van Friesland en werd dit door de Friezen genaamd de Middelzee. Zij vloei-

Worp van
Thabor ¹⁾,
1e boek, blz. 136.

¹⁾ De eerste drie boeken van dit werk zijn in het Latijn, de twee volgende in de Hollandsche taal geschreven.

in omstreeks Berlikum en ging aan de overzijde langs Leeuwarden, Wirdum, Rauwerd en Goutum tot aan Tierewert. Daar was de aandrang van het water zoo groot, dat het volk de op zijn kosten en door zijn arbeid gemaakte zeedijken niet sterk genoeg kon bewaken. Daarom zijn vele gronden met de daarbij behorende dijken toen aan de kloosters gekomen, daar een menigte bekeerlingen (conversen) in vroomheid nog tijdens hun leven ze aan die kloosters overgaven of voor eeuwig ten geschenke gaven. Door den velen arbeid dezer conversen werden deze dijken veel versterkt. Omstreeks genoemd jaar werd de grond tusschen Stavoren en Medemblik door bovenmatigen aandrang van den oceaan langzaam weggeslagen en begon de Middellzee van lieverlede te verkleinen en begonnen de er om gelegen gronden sterk aan te groeien.

Worp zegt niet, dat de Middellzee in 1200 door doorbraak ontstaan is, maar dat zij toen nog gemeen lag met de westelijke zee. Dat de zee invloede omstreeks Berlikum, is slechts een plaatselijke aanwijzing van het begin van de Middellzee in het noorden, maar geenszins een bewijs voor eene overstroming in 1200, waarbij de Middellzee gevormd zoude zijn; die zee bestond zeker reeds vele eeuwen.

Voor al in de kleistreken van Oost-Friesland, Groningen en Friesland, waar men op terpen woonde, waren doorbraken in het algemeen niet zulk een ramp als elders (waaronder ook zijn te verstaan de veenstreken in Groningen en Friesland, waar geen terpen waren) en zeker is het, dat bijna iedereen zich in eerstbedoelde streken op de terpen kon redden. Later heeft men ook in Groningen, waar vooral in den Dollart en de Fivel veel land is gewonnen, het terpenstelsel laten varen; het gevolg was, dat b.v. bij den vloed van 12/13 November 1686 in Uithuizermeeden 313, in Termunten 223, in Midwolderhamrik (Nieuwolde) 164 menschen verdronken.

Meyerus,
blz. 81.

1214. De zee overstroomde het vaste land en bracht zware schade toe aan de bewoners van Brugge.

Graauw en Frankendijk (in tegenwoordig Zeeuwsch Vlaanderen) zijn overstroomd in 1214. De herdijking had plaats in 1232/1233.

Emo en
Menko,
blz. 59.

1219. 16 Januari. Op den 16en dag van de maand Januari, toen eenige voorafgaande dagen een niet onmatige zuidenwind gewaaid had, maar deze op dien dag van des morgens tot des avonds meer dan gewoon in kracht was toegenomen, is hij van het 9e uur van den dag nog aangewakkerd. Deze wind ontstaat,

zoals men beweert, uit de terugstromingen van den oceaan uit het westen en oosten.

Hierna volgt eene langwijlige beschouwing over de oorzaken der stormen.

Bij dezen storm overstroomde o.a. geheel Voorne. Dirk, heer van Voorne, deelt 29 Juni 1220 mede, dat de abt van ter Does in Vlaanderen hem geholpen heeft bij de herdijking en schenkt hem uit dankbaarheid voor die hulp het land Middelland, gelegen eenigszins westwaarts van waar nu Stellendam ligt.

Vanden Bergh, Oork.,
1e deel, blz. 155.

1222. 24 Februari en 18 September. Nadat op eenige voorafgaande dagen een koor van krachtige winden, deels uit het westen, deels wervelwinden, voordat er overstroming plaats had, met ongelijkheid had gewaaid, heeft Neptunus op de 6e kalende van Maart den oceaan doen overloopen, de dammen doorgebroken en het geheele land met zijne bitterheid gevuld; de hoogere plaatsen heeft hij terstond verlaten, maar in de lagere buiten zijne oevers tredende, heeft hij alle hinderpalen verbroken en eerst tegen de bosschen zijne hatelijkheid geëindigd. Een groote droogte is gevolgd. Er is een gerstooft verzameld, die zwak was zoowel van stengel als van aar. Maar op de 14e kalende van October, den 29en dag der maan, overstroomde de oceaan het land weder en hield hij het geheel bezet; hetgeen droog was, werd voor eenigen tijd gevuld met bitterheid.

Emo en Menko,
blz. 77.

1234—1252. Sibrandus Leo deelt mede, dat de abt Syard (1204—1232) het klooster Lidlum (bij Oosterbierum) wegens de hooge vlooden wilde verplaatsen, dat hij het niet tot stand kon brengen, maar dat onder zijn opvolger Sibodus (1234—1252) de verplaatsing is geschied.

Sibrandus Leo,
blz. 173.

Voor 1240. Onder Erkenrudenkerk in de Tiesselenswaard werd een hoek, die door overstroming lang onbebouwd geweest was, door deken en kapittel van St. Jan in Aug. 1240 aan Hendrik Everwijnszoon van Dordrecht ter herdijking verpacht.

Vanden Bergh, Oork.,
1e deel, blz. 204.

1246. 18 October. In dit jaar, op het feest van den evangelist Lucas, is, terwijl de woestheid der winden aangroeide, de overstroming van uit de zoute zee verergerd en zoo is er een bijzonder hevige overstroming ontstaan; vele schepen werden verzwoegen of gebroken, ook zijn er menschen bij omgekomen.

Emo en Menko,
blz. 190.

Sommige schepen zijn tegen de dijken aangedreven en de menschen hebben zich met moeite gered. Na deze overstroming heeft

de abt van Bloemhof ¹⁾ een groot schip, dat tijdens den storm bij Spijk was komen aandrijven ²⁾, van burgers van Leeuwarden gekocht.

Merkwaardig is het, dat Andries van Stavoren dezen storm niet noemt, maar wel een op den 9den van Speltmaand van hetzelfde jaar, waarbij het verhaal van het verzinken eener stins tusschen Dijkshorne en Texel „zoodat er nooit steen van weder gezien is”.

Emo en
Menko,
blz. 195.

1248. 19 November. In dit jaar, op de 6e feria (des Vrijdags) na de octaaf van den heiligen Martinus, is er een zeer onmatige woestheid van winden opgestoken, eerst uit het zuiden, toen uit het westen, vervolgens wervelwinden, en daardoor is er eene verheffing van de zee geweest en heeft de oceaan dijken doorgebroken, zoodat de wateren de oppervlakte van het land bedekten. De dijk nabij Bloemhof stroomde op verschillende plaatsen over, zoodat de geheele hof gevuld werd, waardoor veel smart en gezucht werd opgewekt. In deze opborreling der zee is door den noordenwind tegen de gewoonte zeer groote schade ontstaan aan de naar die streek keerende dijken.

Aan de wintergerst en de tarwe, die zeer overvloedig gezaaid waren, was door de droogte van zomer en herfst zware schade toegebracht, maar spoedig is de binnenslands gelegen dijk ³⁾ nabij de uitwatering, Delf genaamd, bezweken; de wateren hebben zich van daar vervolgens verspreid, voor het grootste gedeelte naar de zuidelijk gelegen wouden en een zeer groot gedeelte van de wintertarwe is verloren gegaan.

Zoo is de binnendijk, die als het ware uit afgunst aangelegd was, van matig, neen van geen nut geweest, en daaruit blijkt, dat een besluit tegen God geen wijs besluit is.

De westelijke bosschen zijn, daar de wind niet uit het oosten kwam en hun dijk dus behouden bleef, op hunne beurt aan den stormvloed ontkomen.

Wilhelmus
Procurator,
blz. 14.

1248. 19 November. Omstreeks St. Martinus (11 November) zijn veel dijken doorgebroken. Deze schrijver zegt, dat soorten zeevisch, die hij noemt (bollik en ruusk), door Delft zwommen.

¹⁾ De naam van het klooster, waar Emo (overleden in 1237) en Menko (overleden in 1275) abt zijn geweest.

²⁾ De dijk bij Spijk lag op het noordwesten, dus dit was een noordwesten storm.

³⁾ De Grauwe dijk, die ongeveer liep van Appingedam naar het zuidwesten, niet ver beoosten Woltersum en verder zuidwaarts aan de hooge gronden aansloot.

Ontzettend heeft deze storm in Noord-Holland huis gehouden. De abt van het klooster Egmond, dat in de streek benoorden Alkmaar groote bezittingen had, gaf 31 Juli 1249 tal van tienden in de streek tusschen Leiden en Haarlem te leen aan Dirk van Haarlem, om de dijken van Hargen tot Schagen, d.i. langs de oostzijde van een groot deel der tegenwoordige Zijpe te herstellen.

Van den
Bergh, Oork.,
1e deel, blz. 266.

1249. 29 December. Op een vrijdag, volgende op den heiligen Blasius, den dag voor de heilige Agatha, is de wind verschrikkelijk toegenomen, eerst uit het westen, vervolgens als wervelwind. Weder is de zee opgekomen en heeft zij de dijken overschreden en het land gevuld, en terwijl de wervelwind onafgebroken gedurende drie dagen aanhield, heeft de oceaan zich in eenige dagen natuurlijk uitgestort. Hij heeft zich echter niet zoo ontzettend verheven, dat de huizen in den omtrek der zee geen weerstand konden bieden, en daardoor zijn er niet zoovelen verdronken als destijds bij de overstroming op het feest van den heiligen Marcellus (16 Januari 1219), toen door al te onmatige uitstrooming zich de geheele zee als het ware uitstortte en velen in den omtrek zijn omgekomen.

Emoen
Menko,
blz. 197.

Gesteld echter, dat de Heer den slag overal als het ware op gelijke schaal zou toedeelen, heeft zich onmiddellijk nadat het eerste overstromingswater over verschillende streken van het land verdeeld was, eene andere hoeveelheid overeenkomstig den aard van der oceaan, en hoofdzakelijk gehoorzamend aan het bevel van den Heer, gemakkelijk de in de dijken bestaande openingen binnenstroomend, zich niet alleen over de plaatsen bij zee uitgestort, maar is ook in de meer landwaarts gelegen landen doorgedrongen; toen is ook de dijk der Westerlingen, die de nieuwe genoemd wordt, bezweken, doordat er achtereenvolgens negen overstromingen zijn geweest ¹⁾. En doordat deze plaag tijdens het koudste deel van den winter plaats had, zijn de wateren, zoo dikwijls vermeerderd, laat weggestroomd, en in de lagere streken is de grond omtrent het feest van den heiligen Lutger (26 Maart 1249) nog nauwelijks beploegbaar geweest.

1248. 27 December. Zeer groote overstroming in den nacht van Allerkindereindag. Op beide oevers der Elbe verdronken zeer vele menschen.

Albertus
Stadensis ²⁾,
blz. 372.

1257. October. In het jaar des Heeren 1257 werd een nieuwe dijk in Sande ('t Zandt) aangelegd, hij was voldoende sterk,

¹⁾ Waarschijnlijk is de bedoeling, dat het overstromingswater gedurende negen getijden in- en uitstroomde.

²⁾ Deze kroniek loopt tot 1256.

maar omdat hij niet voldoende hoog was gemaakt, brak, toen de oceaan uitermate zwol, opnieuw voor het feest van den heiligen Gereon (10 October) de dijk langs de Fivel door, die in hetzelfde jaar in zijn vroegeren staat hersteld werd. Maar deze doorbraak, die in den dijk van Thitard Juldelenga was, kon niet bevestigd worden.

Emo en
Menko,
blz. 217.

1262. 28 Januari. In het jaar 1262 in de octaaf van het feest der heilige Agnes is omtrent het derde uur plotseling een samenstemmend koor van westenwinden opgestoken en daarop is een zeer onmatige wervelwind gevolgd, vele huizen zijn ingestort, de kapel te Werum (Wittewierum) is met al haar gewicht van hare plaats bewogen, het westelijk klooster is geheel vernield en een deel van de balken der houten kerk is in het veld neder-gestort. Er was een aardbeving, zoodat de altaren, die niet aan den wand bevestigd waren, zichtbaar trilden. Ook heeft de oceaan de dijken doorgebroken en zoute wateren hebben de oppervlakte van de aarde bedekt. De waterleiding in Fiskmare ¹⁾ is gebroken en overstroomd; het water stroomde een nacht en daarna een geheelen dag naar binnen, totdat eindelijk door den zeer noesten arbeid van de broeders van Bloemhof en van de geheele parochie en niet minder van de burgers van Woltersum in de opening der waterleiding balken zijn ingevoegd en daarover stroo en aarde is geworpen, waardoor zij versperd werd en op den dag voor Purificatio (1 Februari) is zij verhoogd en versterkt.

Als een bijzonderheid wordt vermeld, dat deze storm te Wittewierum een overstroming gaf van zout water. Dus waren in het algemeen de overstromingen in deze streken het gevolg van overstroming door zoet water, d.i. door uit de venen afkomstig water en regenwater, die door den storm niet konden wegvloeien naar de Eems.

E. Beninga,
blz. 79.

E. Beninga zegt, dat deze storm in 1263 plaats had; is dit zoo, dan zou door Menko de z.g. hofstijl (begin van het jaar op Paschen) gebruikt zijn. Maar Beninga is wat jaartallen betreft, zeer onnauwkeurig.

Van den
Bergh, Oork.,
2e deel, blz. 57.

Op 21 September 1264 verkocht de abt van Egmond landerijen te Bakkum, teneinde den dijk bij Hargen, die door dezen storm zeer geleden had, te kunnen herstellen.

Emo en
Menko,
blz. 220.

1267. 16 Januari. In den aanvang van het 50e jaar na de overstroming op den heiligen Marcellus is plotseling, nadat de wind gedurende eenige dagen uit het zuiden gewaaid had,

¹⁾ Waarschijnlijk het Damsterdiep oostwaarts van Appingedam.

tusschen schemering en voornacht een hardnekkige, hevig blazende wervelwind gevolgd, waarin de zee in de meeste deelen van Friesland de dijken heeft doorgebroken en overstroming heeft veroorzaakt. Fivelingo echter is alleen vrij gebleven van deze plaag; misschien omdat het zijne dijken meer dan de andere Friezen had verhoogd, of liever nog omdat aldaar de armen, die van verschillende landen daarheen samenstroonden, met aalmoezen en gastvrijheid weldadiger bedacht worden.

1282. In dit jaar is langs den Hollandschen IJssel bij Oudewater een dijk doorgebroken, daar wij 20 December 1282 vinden, dat de pastoor van die stad eenige landerijen, teneinde de doorbraak te kunnen dichten, verkocht.

Van den
Bergh, Oork.,
2e deel, blz. 207.

1287. 14 December. In het jaar der genade 1287 den 14en December is er in sommige deelen van Friesland eene overstroming geweest, gevaarlijk voor menschen, vee en zaken en daardoor later berucht gebleven. De wateren, die zich tusschen den voornacht en den vroegen morgen vereenigd bewogen, hebben de dijken zonder moeite overstroomd; alle menschen, die in de lagere streken verbleven, heeft de maalstroom der wateren met het vee, de huizen, het graan en het hooi grondig vernietigd en naar de wouden gedreven, ook de steenen huizen zijn verwoest. In de bosschen waren de akkers ook van onderen af overstroomd; de wateren werden naar de lage plaatsen medegenomen en hun aanval kwan eerst in de moerassen tot staan. Dat was niet verwonderlijk omdat sedert den tijd, waarvan geen herinnering bestaat, in die streken nimmer eene opborreling van zooveel zout water is gezien; het kwam op tot een hoogte van 5 voet.

Emo en
Menko,
blz. 255.

En daardoor is een oneindige menigte volks verzwolgen en ondergegaan.

In het westen zijn, zooals de priesters en dekens hebben geschat, van Stavoren tot de Lauwers 30 000 menschen verzwolgen, en van de Lauwers tot de Eems zijn er 20 000 verdronken. De oostelijken, zooals de Rustingers, Ostingers en Harlingers ¹⁾, zijn van genoemde plaag vrij gebleven. Hunne akkers, zoowel bouwals weilanden, hebben overvloedig vruchten opgeleverd, maar in de lagere plaatsen, zooals Sunedeswolde en Sconamora, zijn de akkers voor het grootste gedeelte verwoest.

Een wonderlijke omstandigheid, namelijk een man, een wolf, een hond en een haas, zijn op een balk levend naar de bosschen gedreven. Ook zijn velen aan de ellendige woestheid der wateren

¹⁾ Bewoners van verschillende deelen van Oost-Friesland.

ontkomen. Zeer vele armen begaven zich, toen het water was teruggelopen, naar de moerassen en bouwden daar huizen, waarin zij het graan, dat daar door de wateren was aangespoeld, vermaalden.

Melis Stoke, 1287. 14 December.
1e deel, blz. 233.

Doe ghevielt also zint,
Dat op de zestiende kalende
Van Loumaent ¹⁾ God doe sende
Ene vloet also groot,
Daer vele volx in bleef doot.
Te hant darna sinte Aechten daghe ²⁾
Sende God tote ere plaghe
Echter ene grote vloet.
Dese twee waren, als ic verstoet,
In enen winter int jaer ons heren,
Als ons de scrifturen leren,
XII hondert ende seven ende dachtich.
Deze twe vloede waren so crachtich,
Dat si ghinghen over al tlant,
Dat legghet an des sewes cant,
Beide oester ende wester Vresen;
Ende Hollant moste oec verliesen:
Suuthollant verdranc oec mede,
Ende ic ne weet ghene stede
Bider zee, en ghinc al onder.
Tfolc verdranc, dat meer dan wonder
Te segghene es; des bleef so vele,
Dat het ghinc al uten spele.
Al Zeelant verdranc sekerlike,
Sonder Walchren ende Wolfaertsdiike.
Anders hordic noit lant noemen.

Beka, blz. 94. In het jaar des Heeren 1287 op 14 December is er uit groote ongebreidelde winden een golfrijke overstroming ontstaan, die een jammervolle ondergang is geweest voor de verdronken menschen en vee. Dirk, heer van Brederode, heeft toen op bevel van graaf Floris een vloot uitgerust, is daarmede naar Friesland (West-Friesland) gevaren en heeft, nadat de bevolking gijzelaars had gesteld, dat geheele land zonder oorlog te voeren, onderworpen.

Wilhelmus 1287. 14 December. De vredelievende graaf Floris van
Procurator, blz. 41.

¹⁾ 17 December 1287.

²⁾ 5 Februari 1288.

Holland, voorstander van goede rechtspraak, bereidde dagelijks een oorlog tegen de Friezen ¹⁾ voor en voorzag hun land van zeer sterke kasteelen met torens, wat hij zonder Gods hulp niet zou hebben kunnen doen. Zijn geschiedenis wordt in het kort aldus samengevat: In dit jaar had een overstroming plaats, die geheel Friesland ²⁾ omvatte en bovendien in de landen van Holland en Zeeland geheele troepen menschen en vee ombracht. Toen de zeer vrome ridder, heer Dirk van Brederode, dit zag — want hiertoe was hij ook door den graaf verordend — maakte hij schepen gereed, riep vrienden bijeen en van huis tot huis gaande, veroverde hij geheel Friesland ²⁾, dat zoovele jaren in opstand was geweest, maar nu machteloos was. Dit land werd daarna bij den dag meer onderworpen en onderdaan van den machtigen en medelijdenden graaf.

Het is twijfelachtig of Dirk van Brederode West-Friesland veroverd heeft; Melis Stoke is voor dezen tijd een zuiverder bron dan Willem Procurator en ook dan Beka en hij spreekt niet van dien ridder, maar van graaf Floris zelf, die wel aan het hoofd van zijn leger gestaan zal hebben. Willem Procurator was kapelaan van den heer van Brederode en heeft waarschijnlijk diens grootvader in deze een te belangrijke rol toebedeeld.

De stormvloed van 14 December 1287 was werkelijk in ons geheele land geweldig, in het bijzonder in Zeeland, waar alle eilanden behalve Walcheren en Wolfaartsdijk toen overstromden en in West-Friesland, dat zoo geteisterd werd, dat het graaf Floris V daardoor alleen mogelijk was, het in het volgend voorjaar te veroveren. Ook in Friesland en Groningen was deze storm zeer hevig; het water kwam bij Wittewierum 5 voeten hooger dan bij vorige gelegenheden.

Dat de zuidelijke kom der Zuiderzee zich toen met de wateren, in de noordelijke helft daarvan aanwezig, vereenigd heeft, is zeer goed mogelijk, maar dit feit kan evengoed omstreeks een halve eeuw vroeger of later hebben plaats gehad. In 1240 wordt gemeld, dat er om Marken zoet water was, dus toen had de vereeniging nog niet plaats gehad; in 1405, toen er van een vaart van Amsterdam over de Zuiderzee naar het Marsdiep gesproken werd, bestond de verbinding zonder twijfel, maar nergens vindt men in betrouwbare bronnen het jaartal der doorbraak aangeteekend. Wellicht is hetgeen hieronder over de inlaag tus-

¹⁾ West-Friezen.

²⁾ West-Friesland.

schen Enkhuizen en de Ven gezegd wordt (zie blz. 20) een bewijs dat de vereeniging kort voor 1319 plaats heeft gehad. Intusschen was bijna al het land der noordelijke helft van de Zuiderzee, dat langzaam weggeslagen is, in 1240 reeds „van krancker waerde”.

Meyerus,
blz. 97.

1288. 5 Februari. In dit jaar overstroomde (zooals Barlandus ¹⁾ zegt) de zee Friesland ²⁾, Holland, Zeeland en een deel van Vlaanderen overvloedig.

De storm van 5 Februari 1288 was van minder beteekenis dan die van 14 December 1287, maar werkte mede om de reeds ontstane en niet gedichte doorbraken te verwijden en zwakke dijken, die in December 1287 nog niet waren bezweken, te vernielen.

Van de
Putte,
blz. 219.

Bij den storm van 5 Februari 1288 werd Ossenissee (in tegenwoordig Zeeuwsch Vlaanderen) geïnundeerd; het werd in 1292 herdijkt.

Ermerins,
8e deel, blz. 45.

Tegenwoordige
staat, 10e deel,
blz. 464.

Volgens Ermerins en den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden vloeide het eiland Schouwen aan de noord-zijde over. De laatstgenoemde merkt hierbij op, dat dit de eerste maal is, dat men van een overstroming van Schouwen melding gemaakt vindt.

Müller,
blz. 35 en 50.

Bij denzelfden vloed werd Sir Jansland van Dreischor gescheiden, doch het werd in 1305 weder daarmede verbonden. Ook het toenmalige Noord-Beveland werd geheel overstroomd; de noordelijke helft bleef twaalf jaren onder water. Aan de westzijde werden de dijken spoedig hersteld, doch bij Kats moest bij het herdijken veel land aan de golven worden prijsgegeven.

Emoen
Menko,
blz. 261.

1290. 22 Maart. In 1290 was er in den herfst veelvuldige regen, waardoor het gezaaide en het hooi op akkers en weiden verwoest werd. Na zeer overvloedige regens bij Arnhem en Deventer vloeiden de Rijn en de IJssel over, en werd de Betuwe, niet ver van den IJssel gelegen, verwoest, vele woningen werden vernield en vele menschen verdronken. In hetzelfde jaar op den dag volgende op den heiligen Benedictus abt (21 Maart) stortte zich de woede der door de winden opgezweepte wateren uit over Friesland, in deze omgeving stroomde een oudtijds gebouwde uitwateringsluis te Oterdum geheel uit, en de wateren zijn buiten hunne oevers getreden en hebben alle weiden gevuld, en hunne kracht werd eerst gebroken bij Woltersum.

¹⁾ Schrijver eener kroniek van Brabant.

²⁾ West-Friesland.

Uit een stuk van 26 Februari 1291 blijkt, dat Schouwen door de laatste stormen sterk geleden heeft. Er waren nog maar vijf zesdedeelen van dit land over. Graaf Floris V gelast hierin een rechtvaardiger verdeeling van het onderhoud der dijken over de verhoefslaagden en maakt ook bepalingen over het maken van inlagen, iets wat toen zeer gebruikelijk was.

Van den
Bergh, Oork.,
2e deel, blz. 357.

Op 16 Juli van het zelfde jaar bepaalt Floris, dat al het land, dat in Schagen was van het klooster te Egmond aan de ingezetenen aldaar gegeven zal worden, mits zij den dijk van dien polder onderhouden; wel een bewijs, hoe zwak die op het noordwesten gelegen dijk was voordat de Zijpe er ingedijkt werd.

Idem, 2e deel,
blz. 359.

Ook de Wendeldijk (een dijk langs de zuidzijde van het Leidsche Meer) moet bij een der stormen van 1287 à 1290 doorgebroken zijn. Graaf Jan I zegt, 18 Juli 1297, dat het klooster Leeuwenhorst een stuk land, dat na die doorbraak buitendijks gekomen is, vrij gebruiken mag, totdat de dijk op zijn oude plaats is gelegd. De Wendeldijk was een dijk, ouder dan de Zuider IJdijk en loopende hetzij van Warmond, hetzij van Leiderdorp over Leimuiden naar het noordoosten of oosten. Hij moet tusschen 993 en omstreeks 1030, toen het gebied dat hij beschermde, geheel aan den bisschop van Utrecht behoorde, aangelegd zijn. Uit de doorbraak van den Wendeldijk volgt, dat ook de Zuider IJdijk of de Zuiderzeedijk bewesten de Vecht bezweken moet zijn.

Idem, 2e deel
blz. 457.

1304. 25 November. Reygersberch deelt mede, dat op St. Katherinendag (25 November 1304) door een stormvloed veel polders in Zeeland overstroomd werden. Het eiland Walcheren vloeide in tengevolge van doorbraken in de dijken, welke echter kort daarna weder gedicht werden. Ook aan de noordkust van Noord-Beveland braken de dijken op verscheidene plaatsen door. Wel werden deze kort daarna weder hersteld, doch er werd zooveel land buitengedijkt, dat het eiland „scherp 7 mijlen in het ronde groot bleef”. Voorts werden aan de noordzijde van Zuid-Beveland de beide dorpen St. Michielsdorp en Hamerstee buitengedijkt. Bij Kats gingen ruim 78 H.A. lands verloren.

Reygers-
berch,
blz. 86. 1)

St. Michielsdorp en Hamerstee waren twee dorpen, gelegen benoorden en benoordwesten Kats, aan het water het Kleine Faal, dat de Colijnsplaat van Noord-Beveland scheidde.

1) De kroniek van Reygersberch is niet gepagineerd. Dezerzijds werden de bladzijden genummerd.

Müller,
blz. 44.

Volgens Müller werd Stavenisse (toen nog een eiland) overstromd en in 1391 herdijkt. In 1509 overstromde het ten tweeden male en bleef het 90 jaren onder water. Bij de herdijking in 1599 werd het vergroot met den Zuidmeerpolder.

Emmius,
blz. 190.

1313. 22 October. Emmius maakt gewag van een vloed op 22 October 1313. Wibo Gravenstenius (Grovestins) zou er bij zijn omgekomen.

Dergelijke zaken neemt Emmius geheel over van Andries Van Stavoren. Hij verzet zich alleen, waar het blijkbaar is, dat de zaken verduidelijkt zijn; maar hij had nog verder moeten gaan.

Van Enkhuizen tot de Ven werd in 1319 een inlaag gemaakt, waardoor een vrij groote oppervlakte buitengedijkt werd. Dit was niet het directe gevolg van een storm, maar zal in verband gestaan hebben met de vereeniging van het Marsdiep en het Wieringermeer met de zuidelijke kom der tegenwoordige Zuiderzee, die waarschijnlijk kort te voren had plaats gehad, vooral door vernieling van wadden en binnenwaarts van venen, zoodat daardoor geen dorpen in het noordelijk deel der Zuiderzee zijn vergaan. Wel zijn eenige in het zuidelijk deel dier kom, zooals Rute en Nagel, ondergegaan, maar aan den Frieschen of den West-Frieschen wal geen enkel dorp; er is over de bewoning in het begin der 14e eeuw reeds genoeg bekend, dat dit met zekerheid gezegd kan worden. Maar zeker was van dien tijd af de heen- en wederstrooming, vooral tijdens stormweder, veel grooter dan toen die zuidelijke kom nog alleen door het Vlie gemeenschap met de Noordzee had, en daardoor is de noodzakelijkheid der bedoelde inlaag te verklaren. De uitgespoelde zanden zetten zich zijwaarts neer als Enkhuizer-zand en Vrouweenzand. De laatstgenoemde zandplaat gaf den doodsteek aan Stavoren als handelsplaats.

Meyerus,
blz. 143.

1321. Ik vind, dat in dit jaar in de Vier Ambachten een overstroming plaats had.

In dit jaar was Steeland nog niet overstromd.

Idem, blz. 144.

1322. In dit jaar zijn omstreeks Biervliet en Saaftingen vijf dorpen door eene overstroming van uit de zee ondergelopen. Johan, graaf van Namen, broeder van den overleden graaf Robert van Vlaanderen, heeft een groot gedeelte van de ingebrooken dijken hersteld, de naam van de akkers die daardoor aan den oceaen ontveldigd zijn, bevattende 1070 bunders, is polder van Namen. De aan de zee ontrukte gronden worden gewoonlijk

polders genoemd, vandaar dat men er polders of volders, hoenders en paarden uitstekend in kan voeden.

De Kroniek van Vlaanderen door N. D. en F. R. bericht, dat omtrent 1323 de vijf dorpen rondom Biervliet en Saaftingen, welke van de zee waren ingespoeld, wederom (werden) gewonnen, door het aanlanden en uitwerpen van den Oceaan, door middel van een hoogen dijk op te werpen. N.D. en F.R.,
1e deel, blz. 486.

Hier is door deze schrijvers Meyerus nageschreven, maar zijn twee fouten gemaakt; *de* is verkeerd en *rondom* moet omstreeks zijn. Biervliet en Saaftingen lagen op vrij grooten afstand.

Reeds eenige jaren vóór 1322 hadden stormen gewoed, want op 23 Maart 1320 wordt door Willem III gesproken van den „noyd die wi verstaen, dat es van den dike in Carnesse” in de Riederwaard, en op 13 Juni 1320 van het zelfde in Quaelam- Van Mieris,
2e deel, blz. 234.
P. L. Muller,
blz. 86.

1334. 23 November. In dit jaar, op het feest van St. Clemens in de maand November had er zulk een groote storm, vergezeld van bliksem en donder plaats, als bij menschengeheugenis niemand ooit gezien of van gehoord had. Door de overmatige stortvloeden brak de zee door alle zeedijken heen, verwoestte alle hinderpalen, veel dorpen met menschen zoowel als vee in Vlaanderen, Zeeland, Holland en Friesland ¹⁾, afschuwelijk om aan te zien. Meyerus,
blz. 157.

Bij den vloed van 23 November 1334 werd het grootste gedeelte van het eiland Wolfaartsdijk overstroomd. Van het ambacht Sabbinge, de kern der verlanding tusschen den Zuidvliet en de Schenge, waaruit langzamerhand het eiland ontstond, ging een groot gedeelte aan de oost- en zuidzijde verloren. Ook ten westen en ten noorden had later telkens grondverlies plaats, welke verliezen evenwel, behalve aan de noordzijde, later werden herwonnen.

Het ambacht Oostkerke, dat volgens de Domeinrekening van 1332 een oppervlakte besloeg van 334 H.A., ging met zijn dorp, benevens het daartoe behorende Hongersdijk geheel ten onder. Het werd eerst in 1370 herdijkt in den Oosterlandschen polder, in welks zuidelijken hoek een nieuw dorp Oostkerke verrees. Vander
Baan,
blz. 6.

Beninga vermeldt dezen storm op St. Clemens (23 November) 1318. E. Beninga,
blz. 105.

Van 1322 tot 1340 leest men veel van ongunstige toestanden betreffende de dijken in Holland en Zeeland. Uit dezen tijd zijn Van Mieris,
3e deel, blz. 74
en 349.

¹⁾ West-Friesland.

- Beekman, Atlas Holl. N. kwartier, blz. 25. daar reeds zoovele oorkonden, dat men zich daaruit een voorstelling van den toenmaligen toestand kan vormen. Bij van Mieris leest men telkens van pogingen van Willem III tot herdijken van de Zwijndrechtsche Waard. Met die van Kennemerland en West-Friesland kwam hij 27 November 1328 overeen tot het leggen eener groote inlaag bewesten Medemblik, waarbij het dorp Gawijzend werd buitengedijkt; op 18 Januari 1334 was dit werk grootendeels gereed, maar dacht men er toch over, ook de stad Medemblik te verlaten en landwaarts op te bouwen.
- Worp van Thabor, blz. 185. **1336. 27 October.** Anno 1336, in den nacht van St. Simon en Judas, was er in Friesland een groote overstroming, waarbij vele menschen en ontelbaar vee verdronken.
- Van Mieris, 2e deel, blz. 599. Door dien storm werd ook geheel Noord-Beveland overstroomd. Het dijkbestuur verklaarde zich 15 en 20 October 1337 buiten Idem, blz. 634. staat om zonder hulp tot herdijking over te gaan. Eerst in 1340 had de herdijking plaats.
- Hamaker, 2e deel, blz. 360. **1344. 9 September.** In de rekening van Boudyn Janszoon van 20 Augustus 1344—22 Mei 1345 vindt men:
„Van coste ghedaen an den dyck tote Brouwershavenne achter „die nortzide van den dorpe van der landlieden hoefde tote an „den dyck van Scouden, daer een wael in te broken was ende „die dyck te broken ende henen gheslegghen te halven dike. Dat „ghesciede des donredaghes na onse Vrouwendag nativitas aº 44”.
- Ermerins, 8e deel, 2e stuk, blz. 47. Ermerins bericht, dat den 5en December 1356 Schouwen „grootelijks van den Zuiden bedorven” werd. Ermerins heeft dezen vloed van Outhof. Geen andere bron is gevonden kunnen worden.
- Meyerus, blz. 183. **1357. 24 December.** In Vlaanderen werden in den nacht van Christus’ geboorte de Vier Ambachten overstroomd, hetgeen aan vele menschen en andere schepselen het leven kostte.
- Reygersberch, blz. 123. **1361. 12 Januari** was ’t zoo groote wind en zoo hooge vloed, dat er vele dijken in Zeeland overvloedten, maar werden kort daarna weder gemaakt en gerepareerd. En toen werden vele polders in diverse eilanden van Zeeland met veel land buitengedijkt.
- Emmius, blz. 205. **1362. 16 Januari.** Midden in den nacht is zulk een storm opgerezen, dat torens, kerken en andere gebouwen bedorven werden. Maar bij dit kwaad bleef het niet, want ook vloeiide de zee, opgedreven door den storm, Friesland binnen, niet zonder groote schade voor het platteland.

1362. 16 Januari. Op St. Marcellus was er zulk een vreeselijke storm en overstroming van de zee als voor nakomelingen nauwelijks te gelooven en nooit te voren vernomen is. Kerken, torens, gebouwen en dijken werden omvergeworpen en een groote menigte menschen liet daarbij het leven. Heda, blz. 246.

1365. Volgens N. D. en F. R. zou een overstroming van 17 parochiën ¹⁾ en de stad IJzendijke hebben plaats gehad bij een stormvloed van St. Nicasius (14 December) 1365. De bronnen vermelden echter op dit jaar geen stormvloed, zoodat de hier volgende bedoeld moet zijn. N.D. en F.R., 2e deel, blz. 27.

1367. 14 December. In de maand December stak in den nacht van St. Nicasius zulk een hevige storm op, dat het scheen alsof het de laatste dag der wereld was. Meyerus, blz. 188.

1370. 15 Januari. Beninga vermeldt een storm in den nacht Marcelli Papae, waarbij de dijk van de Westermarsch bij Norden zou zijn doorgebroken en de kloosterkerk aldaar zou zijn ingestort. Ook hier is hij weder, en wel 5 jaren, mis. E. Beninga, blz. 112.

1374. 2 Februari. Een zeer hevige storm heeft plaats gehad „t onser vrouwen purificatio”, d. i. op 2 Februari.

Bovendien was het water der bovenrivier reeds sedert 13 Januari zeer hoog, zoodat bij dezen storm de Riederwaard (d. i. het geheele tegenwoordige eiland IJsselmonde zonder de Zwijndrechtse waard) inundeerde. Bij denzelfden storm overstroomde ook de Zuidhollandsche Waard door een doorbraak bij Broek, toenmaals ten zuidoosten van Strijen gelegen.

Op 9 Februari 1374 stelt hertog Albrecht order op het bedijken van Zwijndrecht en van de Riederwaard, het eerste met, het tweede zonder gunstig gevolg. Op 30 Mei 1375 doet hij hetzelfde omtrent de Zuidhollandsche Waard, die „voor twee jaren” (d. i. volgens de tegenwoordige telling één jaar) was ingebroken en nog niet was herdijkt. Van Mieris, 3e deel, blz. 287, 288 en 309.

1374. 9 October 1373 was er een groote overstroming, als sinds menschenheugenis niet gekend was, die de geheele kust van Friesland teisterde en een groote ramp was voor de bewoners. Het gehucht Westela (Westeel), gelegen ongeveer 2000 passen ten zuiden van de stad Norden, in een vruchtbare streek en in het oosten grenzende aan Ostela (Oosteel), werd in een kort Emmius, blz. 212.

¹⁾ Er staat in hun latijnsche bron (Meyerus) *pagi*, dat zoowel provincie als dorp kan beteekenen. Het jaartal moet in verband met den datum 1367 zijn, maar de beschrijving is ontleend aan die van 1377.

oogenblik geheel door de groote kracht van het water verwoest, zoodat, terwijl de straten, de kerk en alle gebouwen vernield werden en ook de bodem zelf grootendeels bedorven werd, paarden en menschen verdronken.

Bij den storm van 9 October 1374 inundeerde de Zuidhollandsche waard op nieuw door een doorbraak bij Werkendam. Die bij Broek was toen reeds gedicht, anders zou hetgeen 47 jaren later is geschied, toen reeds hebben plaats gehad.

Velius, blz. 9. **1375. 16 Januari.** Op Marcellusdag was een vreeselijke storm uit den noordwesten, waardoor het water zoo opgedreven werd, dat de dijken op veel plaatsen doorbraken, en de lieden anders niet meenden, of het heele land ging verloren.

Meyerus, blz. 193. **1376.** De zee overstroomde de Vier Ambachten en het oostelijk deel van het Vrije van Brugge.

Idem, blz. 193 **1377. 16 November.** In dit jaar op den 16en November, toen het volle maan was, na het feest van St. Maarten bisschop, is een hevige stormwind, vreeselijk om te zien, in Vlaanderen komen opsteken en bracht hier groote schade toe. Een gat, waarvan men zegt dat de Biervlieters het verwaarloosd hadden, heeft het geweld der zee doorgebroken en zeventien dorpen en zelfs meerdere werden overstroomd. De hier toegebrachte schade zou nauwelijks het gevolg der woeste zee kunnen zijn. Wie zou de doorbraak kunnen opnoemen, aangezien alle levende wezens omgekomen zijn. De huizen, pakhuizen en de rijkdom der menschen werden door de wateren verzwolgen. Zij die de beheerders der wateren (dijkgraven) genoemd worden, werden van gierigheid beschuldigd, want zij waren wel zeer ijverig in het wijd en zijd bijeenschrappen van de belasting, dijkgeld genaamd, maar zij besteedden dit geld voor eigen gebruik en verwaarloosden de dijken en sluizen. De overstroomde dorpen waren IJzendijke, St. Nicolaas ten Hamere, Elmeet, Roeselare, Oostmanskirk, Piet, St. Catharina bij Oostburg, St. Jan in Eremo, een deel van Schoondijke, Hugovliet, een deel van St. Maria in Biervliet¹⁾, Boekhoute, Klooster Willemskerk, Volmerbeke, Hamergate, St. Kruis, Gaternisse en Zegerwilge. Sommigen voegen nog daarbij Ninive.

Reygersberch, blz. 124. **1377²⁾. 16 November.** In 't jaar 1377 's Maandags na Sint Maartensdag in den winter, was het zoo groote storm en onweder,

¹⁾ Er waren te Biervliet, toen eene stad van eenige beteekenis, twee kerken; de overstroomde stond in Zuid-Biervliet.

²⁾ De uitgave van Van Boxhorn heeft verkeerdelijk het jaar 1368.

dat vele polders en eilanden in Zeeland inundeerden. De polder met het schoone dorp de Piet op het eiland Wolfaartsdijk werd toen buitengedijkt en is sedert niet weder bedijkt.

Ook Muller neemt aan, dat bij dezen stormvloed eenige Zeeuwsch-Vlaamsche dorpen ondergegaan zijn. S. Muller, blz. 12.

Daarvan blijkt uit de oorkonden niets. Wij vinden in de Utrechtsche domregisters in Zeeuwsch Vlaanderen als verdronken vermeld: in 1395 ¹⁾, 1400, 1401 en 1402 geene, in 1403 Pieta (eigenlijk St. Pieter), Ecclesia St. Laurentiae en Wevelswale, in 1404 bovendien Coudekerke. Waarschijnlijk is het, dat de opmerking „submersa” eerst bij het opmaken der eindrekening over het jaar door een der bisschoppelijke ambtenaren is toegevoegd na den werkelijk zeer vernielenden storm van 19 November 1404, toen behalve de bovengenoemde vier (in een halven cirkel om Biervliet gelegen) nog een aantal dorpen, vooral in het onder het bisdom Doornik behoorend deel van Zeeuwsch Vlaanderen vergaan zijn.

Een dorp Piet op Wolfaartsdijk, waarvan Muller spreekt als Idem, blz. 201. in 1377 vergaan, en dat hetzelfde als Westkerke zou zijn, heeft nooit bestaan.

Reeds Reygersberch spreekt daarvan; de overblijfselen zouden nog jaren lang kenbaar geweest zijn aan een hoog terrein, waarop een toren. Reygersberch, blz. 124.

Dit is echter hetzij Westkerke, hetzij Mude.

Van der Aa identificeert het met dit laatste.

Als ambachten vindt men op het eiland Wolfaartsdijk in de rekening van den rentmeester Bewester Schelde van 1318 en van 1331—1333 genoemd: Van der Aa, 7e deel, blz. 1097.

Oostkerke, Sabbinge, Westkerke, Mude en Hongersdijk. Uit geen enkele oorkonde blijkt iets van een dorp Piet op Wolfaartsdijk, ook niet in de door Muller aangehaalde stukken van 1216 en 1316; in beide is sprake van Westkerke. Reygersberch schreef bijna twee eeuwen na 1377. Hamaker, 1e deel, blzz. 76, 78, 348—350 en 463—465.

Het is waarschijnlijk, dat het feit, dat drie kerken op Wolfaartsdijk aan St. Pieter behoorden, aanleiding tot de verwarring gegeven heeft. S. Muller, blz. 201.

Nog deelt Reygersberch op dezen datum mede:

Tot Westcapelle werd terzelfder tijd veel land buitengedijkt door groote braakselen, zoodat men begon de dijken binnenwaarts te leggen en de huizen te verplaatsen. En de visschers en anderen

Reygersberch, blz. 124.

¹⁾ Van andere jaren vóór 1400 zijn geen rekeningen aanwezig.

met hunne schepen begonnen andere havens te zoeken en vertrokken alzoo vandaar.

Emmius,
blz. 214.

1377. 15 November ¹⁾. Den 15 November (1377) werd de geheele kust van Friesland grootendeels vernield; Holland en ook Zeeland werden ernstig geteisterd; in Vlaanderen verdronken 30 dorpen met kerken. Ook werd in Oost-Friesland groote schade aangericht en verdronken aldaar veel menschen en vee.

Smids,
blz. 259.

Aan den storm van 16 November 1377 worden door de Vlaamsche kroniekschrijvers groote gevolgen toegeschreven. Smids durft zelfs beweren, dat door dezen storm Zeeland van den vasten wal gescheurd en tot eilanden gemaakt is! In werkelijkheid is het de storm van 1404, die voor Vlaanderen de eerstbedoelde gevolgen had; niet de vorming van den Braakman, die was er al eeuwen, maar de overstroming van groote oppervlakten aan weerszijden daarvan, waardoor Biervliet een eilandje werd.

Meyerus is de eenige Vlaamsche kroniekschrijver, die ook aan den vloed van 1404 belangrijke gevolgen toekent en die de daarbij verloren gegane dorpen noemt, maar hij noemt toch ook een aantal hunner als in 1377 verzwolgen, en daarvan blijkt niets uit de charters.

Emmius,
blz. 216.

1379. 10 October. Emmius vermeldt nog een overstroming op 10 October 1379, zonder daarbij plaatsaanwijzing of geleden schade op te geven.

Ramaer,
Geogr. gesch.
blz. 28.

Van Mieris,
3e deel, blz. 309.

Ramaer vermeldt 7 overstromingen van de Zuidhollandsche Waard, die, welke den 21 Januari 1288, dus niet lang nadat deze Waard eene rondgaande bedijking bezat, plaats had en die van 18 November 1421, waarvan de waard niet meer opkwam, niet mede gerekend. De eerste dezer doorbraken had plaats "t' onser Vrouwendagh purificatio", d.i. 2 Februari 1374. In een charter van 30 April 1375 wordt wel gezegd, dat deze inbraak twee jaren geleden was, maar daarmede is hetzelfde gemeend, wat wij thans één jaar geleden zouden noemen, evenals b.v. Goeden Vrijdag 3 dagen vóór eersten Paaschdag was.

Dozy, blz. 91.

Verder zien wij, dat er in 1374 twee doorbraken zijn geweest, daar in een uittreksel uit de rekening van Dordrecht van 1374 wordt gezegd: „zeder dat eerst inbrac in den jare 74". Uit den verderen inhoud blijkt, dat de doorbraak in het ambacht Broek viel.

¹⁾ Emmius stelt dezen vloed op 15 November, wellicht heeft hij in Friesland een dag eerder dan in Vlaanderen gewoed.

Van de tweede doorbraak in 1374 wordt een getuigenis gevonden in een stuk van Sinte Simon Judendag (28 October) van dat jaar ¹⁾. Daarin deelt Albrecht mede, dat Willem VII van Hoorne-Altena hem aan het bedijken der doorbraak gedurende 8 dagen heeft geholpen met 50 man en 12 schepen, en belooft hij, hem zoo noodig denzelfden dienst te zullen bewijzen. De doorbraak had plaats bij Werkendam, bij een daar reeds aanwezige wiel en zeker omstreeks half October. Vóór St. Catharina (25 November) 1376 had er bij Werkendam weder een Dozy, blz. 93. doorbraak plaats.

Vóór 7 Februari 1377 was er een wiel in den dijk bij Broek gevallen. Die dijk lag op dien dag nog open.

Meylink,
Bewijsstukken,
blz. 391.

In het begin van 1379 had er eveneens een inbraak te Broek plaats (niet zooals van der Eyck zegt, in den Vronck), gelijk blijkt uit een charter van 16 Mei 1379, waarbij aan Zweder van Abcoude ten behoeve van het herdijken der doorbraak vergunning verleend werd, onder Niervaart een terrein uit te moeren. Wij lezen in een charter van 12 April 1382, waarvan van Mieris slechts een uittreksel machtig is kunnen worden, dat Albrecht „mismoet ende toern” heeft gehad op Dordrecht en de ambachtsheeren en gemeene luiden van de Groote Waard, van Altena en van Heusden, omdat de dijk, die begonnen was over de „Overdrachte”, d.i. een dijk, die van Broek naar Zevenbergen liep, die o.a. ging door de overdrage, en tot welks aanleg vergunning gegeven was bij genoemd charter van 16 Mei 1379, door hen was doorgestoken. De bewoners waren bevreesd, dat door het uitmoeren, hetwelk mede geschiedde om de kosten der bedijking goed te maken, de toestand nog verergeren zou; de graaf vond daarentegen het maken van den dijk het meest noodig en wilde daaraan het bezwaar, dat er putten in het land gemaakt werden, opofferen. Zijne gemalin beslechtte de zaak, zooals dit meestal geschiedde, door het inslaan van een middenweg. Zij bepaalde, dat wel in het algemeen, gelijk zij wilden, verboden zou zijn om binnen 4 mijlen uit den dijk van de Groote Waard te moeren, maar dat toch de Putsche Moer (waarschijnlijk binnendijks in Broek gelegen) uitgemoerd zou mogen worden. Verder zouden de Overdrage en de Zwaluwe ten allen tijde als voorland voor de Zuidhollandsche Waard blijven liggen, dus onbedijkt. Dit was voor die waard een voordeel, want nu kon er niet gemoerd worden en er was nog kans op meerdere aanslibbing. In overeenstemming hiermede beloofde Hugo van Zevenbergen

Van der
Eyck, blz. 13.

Van Mieris,
3e deel, blz. 351.

Meylink,
Bewijsstukken,
blz. 290.

Van Mieris,
3e deel, blz. 497.

Meylink,
Bewijsstukken,
blz. 373.

¹⁾ Register Oistervant, 2e gedeelte, fol. 8.

20 Augustus 1382 ¹⁾, dat in zijn heerlijkheid ook niet gemoerd zou worden. Door het moeren ontstonden putten van groote oppervlakte, die zich door den golfslag uitbreidden, en dit werd hier dus tegengegaan.

Den 1 Mei 1410 werd weder tot den aanleg van denzelfden dijk besloten.

Van Mieris, 3e deel, blz. 614. Dat er in 1393 een overstroming plaats had, veroorzaakt door een dijkbreuk in het ambacht Broek, zien wij in een charter van 10 October 1394. Ook blijkt uit een handvest aan die van de Tiesselenswaard van St. Pieter ad Vincula (3 Augustus) 1394 ¹⁾, dat deze waard toen zeer veel van het zoute water te lijden had. Waarschijnlijk was het de doorbraak te Broek, tengevolge van welke ook de Tiesselenswaard overstroomde.

Idem, 3e deel, blz. 627. Ook na deze overstroming duurde het lang, eer de dijk was opgemaakt en nog 28 April 1395 deelt Albrecht mede, dat de Groote Waard door den vloed zoo verarmd is, „dat men ons „luttel, off nijet van onsen Bailljuwscap van Zuyt-Hollant reket, „dat in onsen profijt, ende oirbaer coemt”.

Eindelijk blijkt uit twee charters van 9 April en 16 Mei 1396 ²⁾, dat de Maasdijk bij (dus boven) Woudrichem in den toen afge-loopen winter doorbrak en dat daar de Zuidhollandse Waard (ook het gedeelte bezuiden de Maas) „zwaerlic bij bevloeyt” was.

Scrivenerius, blz. 211. 1395. 16 December. Scrivenerius vermeldt dat volgens een onbekend schrijver van een Latijnsche Friesche kroniek de zee-gaten tusschen het Vlie en Texel in 1396 ingebroken zijn, en dat het vaste land tot de Zuiderzee toe omtrent Medemblik en Enkhuizen verdronken en tot zee gemaakt is, zoodat van af dien tijd Texel, Vlieland en Wieringen eilanden zijn geworden.

Van Mieris, 2e deel, blz. 144. Volgens Scrivenerius zou dus toen het Eijerlandsche Gat tusschen Texel en Vlieland ontstaan zijn. Hij spreekt van „de zee-gaten tusschen 't Vlie en Texel”; dit kan alleen op het Eierlandsche Gat slaan, tenzij hij meer binnenwaartsche gaten bedoelt. Maar dit is niet waarschijnlijk, want een ander gat is er niet tusschen Texel en het Oude Vlie; en dit laatste was er reeds in den Romeinschen tijd. Graaf Willem III zegt 29 September 1314, dat Texel ligt tusschen de zee, het Marsdiep en het Vlie, terwijl hertog Willem VI op 5 Maart 1415 het eilandje Grint aan een bewoner van Terschelling in gebruik geeft, waarbij hij spreekt van zijne baljuwen in Texel en in Vlieland. In 1314 waren die beide eilanden dus een, in 1415 waren zij gescheiden.

¹⁾ Register V Aelbrecht, fol. 134.

²⁾ Register V Aelbrecht, fol. 204 verso en 212 verso.

Intusschen heeft Scriverius deze mededeeling niet uit goede bron, maar uit Andries Van Stavoren, die zegt:

Van
Stavoren,
blz. 146.

„Deze tijd hadde de Noordzee de gaten van het Vlie en Texel” (dat is iets geheel anders dan die *tusschen* het Vlie en Texel) „veel wijder gemaakt, als zij te voren plachten te wezen, zoodat „er nu een vrije vaart van de Noordzee voorbij Medemblik en „Enkhuizen tot in de Zuiderzee al liep.”

Tot dusver is het goed, maar dan volgt bij hem: „daar te voren „eenen kleinen Sloot alleenig plag tusschen te wezen.”

Dit slaat niet op een sloot dicht bij Enkhuizen of bij de Ven, maar op de geheele oppervlakte tusschen Friesland en West-Friesland; blz. 111 zegt hij, dat het anno 1222 nog op het Vlie tot aan de Zuiderzee (d.i. het zuidelijk deel daarvan) geheel land was; blz. 119 dat men in 1255 nog met een rafter of dalije (een smalle plank) van Staveren tot Enkhuizen kon gaan, „en was een goed vast land”.

Hier wordt het Vlie genegeerd, terwijl dit toch reeds in den Romeinschen tijd de verbinding tusschen het meer Flevo (ongeveer overeenkomende met de zuidelijke kom der Zuiderzee) en de Noordzee uitmaakte en het reeds in het begin der middel-eeuwen zoo machtig was, dat het de scheiding tusschen twee volkstammen vormde. Er wordt telkens (o.a. in de Friesche wetten, die ongeveer uit de 9e eeuw dagteekenen) van de Friezen beoosten en bewesten het Vlie gesproken; nog wordt de Lauwers genoemd als grens tusschen de Friezen van Friesland en die van Groningen.

Uit het hierboven gezegde blijkt intusschen, dat het Eijerland-sche Gat tusschen 1314 en 1415 is ontstaan.

1403. 25 November. In den jare 1403 is in Oost-Friesland omtrent St. Catharina een groot onweder van storm geweest, het donderde en bliksemde, gelijk of het in den zomer was geweest, en de vloed ging over al de dijken, verdrong vele beesten in de lage landen, in de huizen en aan den zeekant Oost en West.

E. Beninga,
blz 144.

In hetzelfde jaar is een geweldige storm geweest, die alle dijken in Holland en Friesland bedorven en slecht gemaakt heeft, en is voorts na dezen storm in het Purmermeer in Westfriesland over de Zuiderzee, dat ook Waterland genoemd wordt, een „nakent wijfes bild ruch bewassen” gezien. Datzelve is met netten gevangen en naar de stad Edam gevoerd, waar men het brood en andere spijzen heeft leeren eten en „mit kledinge is underhouden”, zij heeft ook leeren spinnen. Zij werd daarna naar Haarlem gebracht, waar zij stierf en op het kerkhof begraven werd.

Met het oog op de groote onnauwkeurigheid van Beninga kan deze storm zeer goed dezelfde als de zeer hevige storm van 19 November 1404 zijn.

Van Gout-
hoeven,
blz. 414.

Ook Van Gouthoeven noemt hem en deelt mede, dat de dam, die de Purmer van de Zuiderzee afscheidde, doorbrak en dat daarbij de door Beninga genoemde zeemeermin in de Purmer kwam. Andries van Stavoren houdt aandoenlijke beschouwingen over het eerbiedig groeten van het kruis door deze dame.

Meyerus,
blz. 252.

1404. 19 November. Tot dit jaar toe had naar menschenlijke herinnering nooit een overstroming zulke vreeselijke gevolgen in Vlaanderen als die van St. Elisabethsdag, d.i. de 13e kalende van December van dit jaar. Tot drie van onze mijlen afstand uit de zee overstroomde zij alles, menschen zoowel als andere levende wezens vernietigende. De Vier Ambachten, Sluis, Damme, Rodenburg ¹⁾, Oostburg, Biervliet, Hugovliet, Wulpen, Cadzand en Bouchaute werden snel verwoest, waarvan wij nu nog de sporen kunnen waarnemen. Nooit werd een zee gezien, die zich zoo hoog verhief boven de dijken. Geen afsluitingen, geen sluizen, geen bergen zooals de natuur die opwerpt, duinen genaamd, vermochten het water te keeren; alles werd verwoest, gebroken en neerge-
worpen.

Veel polders zijn verloren gegaan, want het geweld der zee liet niet toe, dat het water wegvloede, omdat de wind uit het noorden steeds aanhield.

Reygers-
berch,
blz. 131.

In hetzelfde jaar op St. Lijsbettedag (19 November) was het een zoo groote storm van winde en zoo hooge vloed, dat veel polders in Zeeland overvloedten en Kats Nieuwland inundeerde, toen ter tijd in Noord-Beveland, maar werd kort daarna beverscht.

In Zuid-Beveland overvloedten sommige polders, maar werden in den zomer daarna herdijkt. Duiveland inundeerde ter zelfder tijd aan de oostzijde maar werd kort daarna weder beverscht.

In Vlaanderen braken de dijken in van de Vier Ambachten omtrent Sluis en Oostburg.

De laatste zin is een bewijs, dat Reygersberch, slecht in Vlaanderen te huis was.

De storm van 19 November 1404 heeft zeer hevig in Vlaanderen gewoed. Bij Damme bleef het water 24 uur ongeveer op dezelfde hoogte. Bij dezen storm zijn verloren gegaan de volgende, alle in (tegenwoordig) Zeeuwsch Vlaanderen gelegen plaatsen: de stadjes Aardenburg, Roeselare, IJzendijke, Hugovliet en Water-

¹⁾ Aardenburg.

duinen (misschien waren de beide laatste dorpen) en de dorpen Onze Lieve Vrouwe Bezuiden, Onze Lieve Vrouwe ter Sluis, St. Baafs, Heille, Havekenswerf, Slependam, Coxyde, Lang-Aardenburg, Cadzand, Weverswale, Koudekerke, Boterzande, Visschersdorp, Watervliet en Bouchaute. Slechts enkele dezer plaatsen zijn later weder opgekomen.

Bij deze gelegenheid vereenigde zich de Brakman met het Zwin tengevolge van de vorming van het Coxysche Gat, later de Passegeule geheeten. Dit gat werd in 1523 afgedamd, de stormvloed van 1 November 1570 opende het weder, in 1609 werd het door Jacob Cats afgedamd, in September 1621 vloeide de door hem ingedijkte polder, in 1711 werden eenige polders aan weerszijden van de Passegeule bedijkt en in 17 werd dit water voorgoed afgedamd. Biervliet werd een eiland en is dit eenige eeuwen gebleven. Aardenburg, IJzendijke, Heille, Cadzand en Bouchaute zijn later weder opgebouwd. Ook is de Graaf-Jansdijk, een dijk tot bescherming van het deel van Vlaanderen binnen- of zuidwaarts van (tegenwoordig) Zeeuwsch Vlaanderen, waarvan nog groote deelen over zijn en loopende ongeveer van Sas van Gent naar Heyst, in de jaren na dezen vloed aangelegd. Men heeft vroeger gemeend, dat de graaf Jan, die hem aanlegde, Jan, graaf van Namen was, die den polder van Namen (ten noordoosten van Hulst) in 1280 bedijkte, maar het is niet deze Jan, maar de vader van hertog Philips van Bourgondië, die den aanleg van den Graaf-Jansdijk bevolen heeft.

Blanchard,
blz. 180.

Ook in Holland heeft deze storm veel kwaad gedaan. Wij vinden o.a. in een stuk van Margaretha, weduwe van hertog Albrecht, van 29 September 1405, dat die van Sloten, Polanen (bij Halfweg) en Osdorp en die verder wonen tusschen Amsterdam en Spaarndam „in grooter gevaernisse zijn van dijaedsen, daar in oock tot desen Jaer groten schade ende last off „gegadt hebben”.

Meylink,
Bewijsstukken,
blz. 195.

In een stuk van 15 November 1411 geeft hertog Willem VI bevel om de dijken van Walcheren, die door de stormen zeer geleden hebben en in zeer slechten staat zijn, te herstellen.

Van Mieris,
4e deel, blz. 188.

1421. 18 November. In de maand November in den heiligen Elisabethsnacht, de 13e kalende van December werden Holland, Zeeland en Vlaanderen tengevolge van een storm geplaagd door een vreeselijke overstroming uit zee. Tusschen Geertruidenberg en Dordrecht werd een geheele vruchtbare en rijke streek overstroomd: door deze ramp zijn vele edele en bemiddelde personen tot armoede en gebrek vervallen; tot op heden zijn in deze streek 72 dorpen in de zee verzwolgen gebleven.

Meyerus,
blz. 302.

- Ramaer, Geogr. gesch. blz. 99. Van Gouthoeven, Van Boxhorn en anderen geven aan hertog Willem VI de schuld van de ramp, die de Zuidhollandsche Waard op 18 November 1421 getroffen heeft. Zij zoeken die in de vergunning van 20 Februari 1415, waarbij den inwoners van Achthoeven, gelegen onder Wioldrecht, en hunnen heer, Gerard II van Zevenbergen, toegestaan wordt, eene uitwateringssluis met bijbehorenden watergang, die gedicht waren, weder te openen. Men vergeete daarbij evenwel niet, dat de dijk, die dezen watergang afgesloten had, eerst een jaar van te voren was gemaakt.
- Idem, blz. 140. In het charter van 1 Mei 1400, dat over den nieuw te maken dijk (die van den Wildelandschen dijk naar den ouden Zevenbergschen dijk liep en van 1410 tot 1412 aangelegd werd) handelt, wordt wel gestipuleerd, dat daarin de noodige sluizen zullen komen om de uitwatering bij Broek, waar 14 sluizen waren, niet te benadeelen, maar van de uitwatering van Achthoeven wordt niet in het bijzonder melding gemaakt.
- Hingman, blz. 36. In een charter van 17 November 1416 ¹⁾ wordt medegedeeld, dat genoemde dijk toen in aanleg was, en ook, dat hij strekt over de Meeren, gelijk Hingman hem teekent.
- Van Mieris, 4e deel, blz. 267. Bij een handvest van 19 December 1413 werd door Willem VI aan Dordrecht, Geertruidenberg en de ingezetenen van de Groote Waard vergund, om den van 1410 tot 1412 gemaakten dijk op, d. i. weg, te graven, voor zoover hij de uitwatering door de Broeksche sluizen belemmerde. Zonder twijfel waren er in het ten gevolge dezer handvest opgeruimde gedeelte dijk een of meer sluizen geweest, daar anders de Broeksche uitwatering er door afgesloten ware. De sluis te Achthoeven lag hooger op, er had in 1414 (althans na 19 December 1413) eene dijksomlegging plaats, waardoor de uitwatering van Broek buiten den nieuwen dijk kwam. De omlegging sloot binnenwaarts nabij Broek aan den dijk van de Zuidhollandsche Waard aan, maar nu was, daar in deze omlegging zeker geen sluis gemaakt was, de uitwatering van Achthoeven geheel afgesloten. Men hechtte er zeker weinig waarde aan, maar nu kwamen de Achthoevensche ingezetenen klagen, dat hun toestand, wat de uitwatering betrof, verergerd was. Het was dus een daad van rechtvaardigheid van Willem VI om den vroegeren toestand te herstellen.
- Een opmerkelijk stuk is dat van St. Bavendag (1 October) 1421 ²⁾, daar het nog geen twee maanden vóór de ramp werd

¹⁾ Register van de paalscheidinge van Holland en Brabant, fol. 37.

²⁾ Register Putten en Strijen met houten borden, fol. 59.

opgesteld. Daarin wordt een twist tusschen Jacob van Gaasbeek, heer van Putten en Strijen, eenerzijds en de stad Dordrecht en de hoogheemraden van de Zuidhollandsche Waard anderzijds bijgelegd. De twee holen, d.i. uitgemoerde putten, die hij nabij Broek ten Westen van Strijen had, en die mede uitwaterden door de sluizen aldaar, welke holen dus binnen den nieuwen dijk lagen, zullen in stand blijven „omdat wel kenlic is datsi dair den gemenen lande gheen hinder en siin”. Voor de schade, die hij aan het gemeene land gedaan heeft, zal hij 38 Engelsche nobelen betalen. Of de beide holen de doorbraak in de hand gewerkt hebben? Wie zal het uitmaken? In elk geval is er meer mogelijkheid, dat deze gaten de schuld van het ongeval dragen, dan de daad van Willem VI.

Voor al in verband met den 1½ jaar te voren plaats gehad hebbenden overgang van Jacob tot de Kabeljauwsche partij is de mogelijkheid, dat de politiek in de goedgunstige verklaring van Dordrecht en de heemraden eenig gewicht in de schaal legde, niet uitgesloten.

Dat de ramp van 1421, hoewel de eerste doorbraak ongeveer ter plaatse viel van die van 1374 en 1376, zooveel erger gevolgen had dan de overstromingen van die beide jaren, was daaraan te wijten, dat eenige dagen na de doorbraak de binnenglooiing van den Merwededijk zoowel boven als beneden Werkendam door de golven aangetast werd. Dit was de zwakke plek, daar er in de genoemde jaren reeds doorbraken plaats gehad hadden. Aangezien er in de rivieren hoog opperwater was (het land van Arkel overstroomde blijkens een charter van 28 Januari 1422 denzelfden winter ook), werd die dijk hierdoor te zwak en brak hij door. Kort daarna, toen alles ééne zee was, is de dijk meer benedenwaarts op dezelfde wijze afgekabbeld en doorgebroken. De dijk brokkelde daarna langzaam af, zoodat hij na eenigen tijd van Woudrichem tot de kom van het dorp Werkendam, van die kom tot het huis Merwede en van de benedenzijde van Dordrecht tot Puttershoek grootendeels verdwenen was. Eenige stukken vertoonden eene eeuw na de doorbraak nog de sporen van den ouden dijk, zoo b.v. een gedeelte, waarop een wilgenboom (de Witboom) stond, onder Kraaiestein en een deel, waarop een perenboom stond, onder Houweninge. Laatstgenoemde boom stond nabij de grens tusschen dit ambacht en Kort-Ambacht.

Meylink,
Bewijsstukken,
blz. 21.

Van de Wall,
blz. 50bis.

Dat zich boven Werkendam niet evenzeer killen vormden als even beneden Werkendam en tusschen Dordrecht en Puttershoek, was het gevolg van lokale omstandigheden.

Hingman,
blz. 32.

Een goed bedoelde poging, om de herdikking niettegenstaande het gebrek aan eensgezindheid tot stand te brengen, zien wij in eene

oorkonde van hertog Jan van Beyerens van 6 April 1422 ¹⁾. Hij beveelt daarin, dat binnen 8 dagen worde begonnen met herdijken, en verklaart het land der onwilligen verbeurd. Hij zal de bedijking gezamenlijk met de stad Dordrecht verrichten, en ontbrak hieraan zijnerzijds iets, zoo geeft hij ook aan Dordrecht het recht om de herdijking alleen te verrichten. Zelfs wordt bij onwil, als het verbeurde goed niet voldoende is om de kosten te dekken, des onwilligen lijf aangesproken.

Van Mieris, Wij zien Jan van Beyerens 24 April 1423 er over klagen,
4e deel, blz. 672 dat die van Heusden, Altena, Sprang, 's-Gravenmoer en Besoyen
Idem, blz. 804. onwillig waren bij de herdijking te hulp te komen. Op 11 November 1425 beloofde Philips van Bourgondië 28000 kronen voor de herdijking.

Het land lag te laag om partiële indijkingen mogelijk te maken, en het duurde tot 1467, eer aan de bovenzijde (Altena), tot 1471 eer aan de benedenzijde (Oud-Bonaventura) met indijken begonnen werd ²⁾. Dit laatste poldertje was slechts 295 H.A. groot.

Door de oorlogen, in deze streken van 1421 tot 1433 gevoerd, werd het herstel ook bemoeilijkt. Toen daarna de rust wederkeerde, was het niet meer doenlijk, den dijk weder op te maken, vooral daar ook aan de benedenzijde, onder Broek en Zwaluwe, een dergelijke afkabeling als langs de Merwede plaats had gehad en zich hier de toestand gevormd had, die in hoofdzaak nog bestaat; alleen gaat thans door de vorming der vele eilanden in het Bergsche Veld niet zooveel water met vloed naar binnen en met eb naar buiten als toen. Zelfs met de tegenwoordige hulpmiddelen zou het een moeilijk werk zijn, het Hollandsch Diep af te dammen; het was toen geheel onmogelijk.

Om den waterstaatstoestand van de Zuidhollandsche Waard vóór 1421 duidelijk te maken, hebben wij vooreerst eene oorkonde van 17 Mei 1309, waarin graaf Willem III aan de bewoners van het land van Heusden belooft, dat zij ten eeuwigen dage niet meer dan ééne sluis in den Maasdam zullen behoeven te onderhouden. De sluis was 22 voet wijd, en was de uiterste van alle sluizen die in den Maasdam lagen. Hij spreekt van ééne sluis en één waterscip. Dit laatste woord beteekent uitwateringskanaal. Ramaer houdt het er voor, dat de Maas zonder sluis is afgedamd, doch dat ten noorden daarvan de uitwateringsluizen zijn gelegd, er was dan een kort kanaaltje noodig naar boven en evenzoo een naar beneden tot vereeniging der rivier met

¹⁾ Register memoriale Ducis Johannis Bavariae 1421—1423, fol. 1 verso.

²⁾ Hiermede worden slechts de indijkingen bedoeld, daar, waar vroeger de Zuidhollandsche en Tiesselenswaarden lagen.

de sluis, en deze kanaaltjes zullen te zamen het „waterscip” uitgemeent maakt hebben.

Op 27 Augustus 1322 vergunde dezelfde graaf aan Willem Van Mieris, IV, van Altena het vervangen van de sluis, die hij in den Maasdam had, door een andere van dezelfde afmetingen. 2e deel, blz. 311.

Op 28 October 1374 verbood hertog Albrecht het bevisschen der sluizen aan den Maasdam tusschen Onser vrouwen Daghe ter lichtmisse (2 Februari) en St. Jan te midzomer (24 Juni). Van de Wall, blz. 311.

Op 17 December 1388 gaf hij de visscherij in die sluizen in huur aan zijne „goede luden van den Groten Waert”. Als reden wordt opgegeven, dat zij voortdurend geklaagd hadden over de vroegere huurders der visscherij, die de sluizen bevischten „tot groten onorbaer ons lants”. De sluizen werden waarschijnlijk door die vroegere huurders bij vloed, als het waterverschil nog niet groot was, opgehouden, daar er dan veel visch de Maas opkwam. De waterstand werd dus ten gerieve der visschers hooger dan noodig was. De Maasdam was gemaakt om hoog buitenwater te keeren, en de lieden uit de Zuidhollandsche Waard waren bevreesd niet voor doorbraak, maar voor hoogen waterstand in de binnengedijkte Maas, waardoor de landen niet meer zoo goed op die rivier konden uitwateren dan als de deuren slechts opengingen wanneer uitwatering mogelijk was. Van Mieris, 3e deel, blz. 511.

De landen bezuiden de Maas, beoosten de Donge en bewesten de Zijdewinde waterden uit door eene sluis te Achthoeven onder Wioldrecht en door 14 sluizen te Broek. Dit groote getal was niet noodig voor de uitwatering, maar ontstond langzamerhand. Alle sluizen waren van hout en als er een niet meer deugde, werd zij niet opgeruimd, maar buiten gebruik gesteld en een nieuwe er naast gebouwd.

De landen bezuiden de Maas en beoosten de Zijdewinde waterden uit op de Maas, en dus middellijk aan den Maasdam en den Dubbeldam, evenals Heusden, Altena, Dussen, Vorenzaterwaard, Ardswaard en het land, dat in 1200 Dordrechtswaard heette. Elk dezer landen had zijne afzonderlijke uitwatering op de Maas, het laatste op de Dubbel, en wel bezuiden Dordrecht, een eindweegs boven den Dubbeldam. Te Dordrecht waren geen uitwateringssluizen, wel schutsluizen.

De Tiesselenswaard werd begrensd door de Dubbel aan de noord- en de Maas aan de zuidzijde.

Het is een der verdiensten van Hingman, aan de Tiesselenswaard de juiste plaats te hebben aangewezen. Door vroegere schrijvers werd zij meestal veel te zuidelijk geplaatst.

Van de Tiesselenswaard is de omtrek op de kaart van Hingman te zien. Hoewel van Heinenoord 15 Maart 1438 gezegd wordt, dat het „in Tyeselenrewaard” lag, is met Tiesselenswaard

Van
Limburg
Brouwer,
blz. 40.

oorspronkelijk slechts bedoeld het bedijkte deel, dus dat, gelegen beoosten den dijk Puttershoek-Maasdam.

Van den
Bergh, Oork.,
2e deel, blz. 277.

Uit een charter van 19 April 1288 zou zijn af te leiden, dat de bedijking van de Tiesselenswaard met de Zuidhollandsche Waard toen kort van te voren aangelegd was; dit slaat echter op de gezamenlijke herdijking na de doorbraken van 21 Januari van dat jaar, iets hetgeen ook af te leiden is uit de woorden: „omme die noet van onsen vorighenomenen lande”. Uit dit stuk blijkt, dat de heer van Heusden toen heer van deze waard of van een deel daarvan was. Hij is zeker ten gevolge van den moord op Floris V van zijne bezittingen in deze waard vervallen verklaard, en deze zullen toen met het graafschap vereenigd zijn.

Hieronder volgen de ambachten en parochiën in de Zuidhollandsche en de Tiesselenswaard vóór 1421.

Ambachten.	Parochiën.
------------	------------

4. Zuidhollandsche Waard benoorden de Maas.

1. Stad Dordrecht.	1. Dordrecht.
2. Merwede.	2. Nieuwe Kerk in Dordrecht.
3. Kraaiestein of Sliedrecht.	3. Sliedrecht.
4. Lang-Ambacht.	4. Houweninge.
5. Kort-Ambacht.	5. Werkendam.
6. Houweninge.	6. Erkentrudenkerk of Kruiskerk.
7. Werkendam.	7. Vuilpoort.
8. Tolleuzen.	8. Almsvoet.
9. Almsvoet.	9. Eemskerk.
10. Eem.	10. Ardsword.
11. Ardsword aan de Maas.	
12. Ardsword aan de Alm.	
13. Hoekenesse.	
14. Op-Alm en Vorenzaterwaard.	
15. Uit-Alm.	11. Nieuw-Almkerk.
16. Dussen-Muilkerk.	12. Muilkerk.
17. Dussen-Monsterkerk.	13. Monsterkerk.

Ambachten.	Parochiën.
B. 18. Dubbeldam.	} gedeeltelijk in de Tiesselenswaard, } } gedeeltelijk in de Zuidhollandsche } } Waard. }
19. Maasdam.	
{ benoorden } { bezuiden }	de Maas gelegen Geen parochie.

C. Tiesselenswaard.

20. Hoeke.	
21. Poelwijk.	
22. De Mijl.	14. Amkerk.
23. Leerambacht.	15. Leiderkerk.
24. Nesse.	16. Wolbrandskerk of ten Bruinen Kruise.
	17. Tiesselenskerk.
25. Oudeland.	
26. Genemanspolder.	

D. Zuidhollandsche Waard bezuiden de Maas.

27. Weede.	18. Weede.
28. Wieldrecht.	19. Wieldrecht.
29. Twintighoeven.	
30. Dubbelmonde.	20. Dubbelmonde.
31. Almmonde.	21. Almmonde.
32. Standhazen.	
33. Strijen.	22. Strijen.
34. Broek.	23. Broek.
35. Lage Zwaluwe.	
36. Hooge Zwaluwe.	24. Zwaluwe.
37. Made.	
38. Drimmelen.	25. Drimmelen.
39. Stad Geertruidenberg.	26. Geertruidenberg.
40. Raamsdonk.	27. Raamsdonk.
41. Neder-Waspik.	28. Waspik.
42. Over-Waspik.	
43. 's-Gravenmoer.	29. 's-Gravenmoer.
44. Wendelnesse.	30. Capelle.
45. Nederveen.	
46. Zijdewinde.	
47. Besoyen.	
48. Sprang.	

Van Gouthoeven,
blz. 77 en 78.

Bij Van Gouthoeven vindt men nog een lijst van in 1421 verdrongen ambachten, die blijk geeft, evenals de lijsten van Van Boxhorn, Smits en anderen, lang na dat jaar samengesteld te zijn. Zoo vindt men daarin Herderswaerde en Tweearentswaert, terwijl b.v. Twintighoeven niet genoemd wordt.

De geïndeerde en niet weder opgebouwde kerken zijn die van de volgende parochiën: Sliedrecht, Houweningen, Erkentrundenkerk of Kruiskerk, Almsvoet, Eemkerk, Ardswaard en Nieuw-Almkerk in de Zuidhollandsche Waard benoorden de Maas, Amkerk, Leiderkerk, Wolbrandskerk of ten Bruinen Kruise en Tieselenskerk in de Tiesselenswaard, Weede, Wieldrecht, Dubbelmonde, Almmonde en Broek in de Zuidhollandsche Waard bezuiden de Maas en verder nog Strienemonde en Donkersloot, dus 18 kerken. Daar Monsterkerk in 1423 nog aan de Utrechtsche Domfabriek bijdroeg, is dit eerst eenigen tijd later vergaan of verlaten wegens den voortdurenden aandrang van water uit het zoo uitgebreide Bergsche Veld.

Van der Aa,
3e deel, blz. 524.

Geïndeerd en later weder opgebouwd zijn de kerken van Waspik op een andere plaats, die van Vuilpoort en van Capelle op dezelfde plaats. Drimmelen staat thans ook op een andere plaats, doch dit is niet verplaatst onmiddellijk na de ramp van 1421, maar na een brand in 1732.

Hoyneck
van Papendrecht,
3e deel, 2e stuk,
blz. 140.

Van Weede lezen wij in het register van 1441, dat het verdrongen is; het lag dus binnendijs. Hoyneck van Papendrecht deelt mede, dat in 1530 de parochie genoemd wordt Zierixhoek ofte Weda.

Bovendien zijn buiten de Zuidhollandsche Waard nog Ridderkerk en Niervaart verdwenen en later weder opgebouwd.

In het geheel zijn, zooals uit het boven gezegde blijkt, 23 kerken, en gelijk van zelf spreekt, evenveel kerkdorpen vergaan. De dijk, waaraan de gehuchten Puttershoek, Maasdam en Sillaarshoek en het dorp Strijen lagen, is, zeker vooral door de reeds hoge schorren, aan de westzijde daarvan gelegen, gespaard gebleven.

Geïndeerd en weder drooggekomen zijn: de stad Geertruidenberg en de kerkdorpen Monsterkerk, Muilkerk, Zwaluwe, Raamsdonk en 's-Gravenmoer in de Zuidhollandsche Waard of de daaraan palende Brabantsche hoge gronden, Almkerk, Uitwijk, Emmikhoven en Waardhuizen in Altena, Meeuwen, Babiloniënbroek, Eeten, Genderen, Heesbeen, Drongelen, Doeveren ¹⁾, Oud-Heus-

¹⁾ Doveren, dat in het Luiksche register voorkomt, is een fout voor Drunen. Doeveren lag benoorden de Maas en behoorde tot het bisdom Utrecht.

den, Elshout, Herpt, Vlijmen en Baardwijk in de Hollandsche heerlijkheid Heusden. Waalwijk en Drunen in Brabant, en het tot Luik behorende Nieuw-Kuik. Het aantal geïnundeerde kerkdorpen was dus in het geheel 48, waarvan er 25 spoedig weder droogkwamen.

Hierbij zijn de langs de dijken, die gespaard bleven, liggende dorpen niet medegerekend. Rekent men die dorpen, welke zeer zeker ook van de ramp geleden hebben, mede, dan komen er nog bij Strijen, Werkendam, de Werken, Sleeuwijk, Rijswijk, Giesen, Uit-Andel, Op-Andel, Veen, Wijk, Aalburg, Hedikhuizen en Bokhoven, alsmede de steden Zevenbergen, Woudrichem en Heusden.

Men komt op die wijze tot 64 parochiën. Voegt men hierbij eenige in Brabant gelegen dorpen, die zeker ook overstroomd zijn, al zijn zij later weder opgekomen, als Zonzeel, Anskerke, Schijnmaar, Oudenbosch en Oud-Gastel, dan blijft men niet ver beneden het traditioneele 72-tal. Al deze 5 dorpen, behalve Anskerke, komen in de opgave van Daris, samengesteld uit registers van 1400, 1443 en 1485, voor.

Daris,
blz. 708--710.

De vraag, hoeveel menschen bij de ramp zijn omgekomen, is natuurlijk niet nauwkeurig te beantwoorden, maar men kan die hoeveelheid toch wel eenigermate schatten, als men bedenkt, dat bijna 100 jaren later het aantal communicanten ten platten lande in deze streek gemiddeld 300, dus het aantal zielen gemiddeld 460 per parochie was ¹⁾. Neemt men ook voor de overstroomde dorpen dat gemiddelde getal zielen aan, en bedenkt men, dat b.v. de bewoners van Werkendam, Houweninge, Sliedrecht zich zeker nagenoeg allen op den dijk konden redden, terwijl ook die van de weder drooggekomen dorpen zich voor het grootste deel gered zullen hebben, dan komt men tot eene hoeveelheid van omstreeks 10 000. Men bedenke hierbij, dat geheel Holland in 1514 nog slechts omstreeks 300 000 zielen telde ²⁾.

Gelijk bekend is, zijn vele geredden, zelfs edellieden, door de ramp aan den bedelstaf gebracht. Vele voormalige bewoners der overstroomde landen trachtten ook hun bestaan te vinden in het vormen van rooverbenden. Jan van Beyeren droeg 12 Dec. 1422 aan zijnen dienaar Kille moy op, die in het Land van Altena te vangen.

Van Mieris,
4e deel, blz. 444.

In het binnenland van de Zuidhollandsche Waard bleven de eerste jaren nog enkele plekken boven water, zooals het klooster

¹⁾ Naar de verhouding, hiervan opgegeven in Naber, Een terugblik, blz. 17.

²⁾ Naar de verhouding, hiervan opgegeven in idem, blz. 19.

Van Mieris, Eemstein. Uit een charter van 28 Febr. 1426 zien wij echter, 4e deel, blz. 819. dat de toestand daarvan verderfelijik geacht werd, „ten sy datten „lande van Zuythollant by den gracie Goeds gedyct, ende weder „geheelt worde”.

Ferrand, De noorder Lekdijk beneden Lekkerkerk brak tegelijk door, blz. 126. hierdoor ontstond de Kooi- of Bakkerswaard.

Ook bij Petten is de dijk doorgebroken en een der beide dorpen van dien naam vergaan ¹⁾, terwijl ook de Friesche dijken op verschillende plaatsen zijn doorgebroken.

De gevolgen van den vloed van 18 November 1421, afgezien van den ondergang der Zuidhollandsche Waard, waren in Holland en Zeeland ontzettend. Zoowel Van Mieris' Charterboek als Van Limburg Brouwer's Boergoensche Charters zijn vol van stukken over de daarbij belooopen schade en over middelen, die beraamd werden tot herdijking. Op 28 Januari 1422 stelde Van Mieris, 4e deel, blz. 615. hertog Jan van Beyeren orde op het herstel der dijken Idem, blz. 613. van het land van Arkel. Op 4 Mei 1422 wordt medegedeeld, Idem, blz. 635. dat Waterland bedorven is, op 18 Mei 1422 was de Schoorlschedijk nog niet hersteld en bepaalde hertog Jan van Beyeren, dat 300 mannen, over verschillende dorpen verdeeld, daaraan moesten werken. Het schijnt, dat geheel Noord-Holland benoorden het IJ overstroomd is.

Ook de dijk van Amstelland, die bij IJpensloot was ingebroken, was in 1423, die van Zuid-Beveland beoosten de Yerseke en van Tholen waren in 1425 nog niet hersteld, of lagen wellicht weder open; evenmin waren in 1425 de Lopikerwaard en de Krimpenerwaard herdijkt, doch dit laatste is waarschijnlijk toe te schrijven aan de twisten tusschen hertogin Jacoba van Beyeren en haren neef graaf Philips van Bourgondië.

Van
Limburg
Brouwer,
blz. 12.

De Vriezendijk, loopende van St. Maarten tot Valkoog in Noord-Holland, verkeerde zelfs nog in 1431 in gevaar; op 4 Mei van dat jaar hief Philips al de voorrechten van niet aan dien dijk contribueerende deelen van Noord-Holland op, teneinde hen te dwingen, aan het herstel daarvan mede te werken.

Reygersberch en Van Gouthoeven zeggen alleen, dat bij den St. Elisabethsvloed van 1421 (de eerste, blz. 143, geeft hem het jaartal 1422) in Holland, Zeeland en Friesland veel polders inliepen, zonder die polders (behalve de Zuidhollandsche

¹⁾ Volgens Worp van Thabor (4e boek, blz. 57) verdronken in de kerk een 400-tal menschen, die daarin waren gevluht om het water te ontloopen.

Waard en Petten) te noemen. Dat deze vloed intusschen ook in Zeeland aanzienlijke schade veroorzaakte, blijkt o.a. uit een brief van hertog Jan van Beyeren aan de ambachtsheeren van Vosmeer (Tholen) van 21 Januari 1422, waarbij dezen werd vergund, ter wederbedijking van hun land den benoodigden grond te halen uit alle de gorzen „wair sij gelegen sijn onder onsen „Rentmeester van Bëoisterscelt”.

Van Mieris,
4e deel, blz. 613.

Volgens het Chronicon Tilense, door een onbekend tijdgenoot geschreven, was het den 15 September 1421 des avonds te acht uren maansverduistering. Dit is evenwel onjuist, daar het op 9 November 1421 volle maan was; springvloed was er dus op 11 November, terwijl het op 18 November doortij was.

Chronicon
Tilense,
blz. 486.

Beninga spreekt van een vloed op St. Elisabethsdag 1420; hij is hier weder een jaar en een dag mis; de dag kan het gevolg daarvan zijn, dat de storm in Oost-Friesland een dag later woedde.

1428. 4 October. In het jaar 1428, op St. Franciscusdag, overmits grooten storm en tempeest, braken al de zeedijken om Friesland, en dat land vloeide overal met zout water.

Worp van
Thabor,
5e boek, blz. 72.

Verschillende schrijvers maken melding van overstromingen in Friesland, elk jaar, van 1422 tot en met 1430. Deze kunnen niet allen het gevolg zijn van zeer hevige stormen, maar waren vooral het gevolg van tweespalt in Friesland, waardoor men verzuimde elkander te helpen. In deze periode was alleen op 4 October 1428 een hevige storm, waardoor weder groote deelen van Friesland onderliepen. Intusschen zijn van Friesland slechts buitendijksche stukken van weinig omvang en waarop geen dorpen lagen, weggespoeld. Hoe dikwijls er ook overstroming was, het land kwam meestal vóór het eind van den zomer of eerder droog. De toestand was dus lang niet zoo erg als in West-Friesland, Holland, Zeeland en (tegenwoordig) Zeeuwsch-Vlaanderen. Wel is in het noordelijk deel der tegenwoordige Zuiderzee veel land vergaan, maar daarop waren weinig of geen dorpen, de bewoning was zeer gering.

1434. 25 April. In den jare 1434 was het alzo groote storm van winde, dat veel dijken in Holland, Zeeland, Friesland en in de Betuwe inbraken, en daar kwam zoo grooten water in den lande, waarbij alle dat gezaaide koren te niet ging.

Van Gout-
hoeven,
blz. 460.

De eenige, die van dezen storm een datum opgeeft, is een Friesch schrijver uit de 17e eeuw, Winsemius. Hij noemt St. Markus, d. i. 25 April.

- Van Limburg Brouwer, blz. 26. In door van Limburg Brouwer medegedeelde stukken van October 1435 wordt gesproken van den Vriezen- en Zeedijk in West-Friesland, die onlangs door zwaren storm zeer beschadigd zijn. Ook de burenen van Schoorl en de baljuw van Nyenburg bij Alkmaar werden door Philips van Bourgondië uitgenoodigd tot onmiddellijk herstel der beschadigde dijken.
- Idem, blz. 104. Men had de gewoonte de binnendijken te slechten. Dit werd door genoemden Philips op 11 Juni 1452 verboden.
- Reygersberch, blz. 156. 1437. 15 November. In 't jaar 1437 in slachmaand den vijftienden dag was 't een zoo groote storm, dat veel polders en de dijken in Zeeland inbraken..... en het vloeide zoo hoog in 't land van Walcheren, dat de dijken tot dertig steden in waren. Desgelijks ook de dijken in Holland waren tot veel steden doorbroken, zoodat het gezaaide koren geheel te niet ging.
- M. Beekman, blz. 340. Verder spreken geen bronnen van dezen vloed; wel verhaalt Beekman van een doorbraak in dat jaar bij Tiel door opperwater, gepaard met storm.
- Gabbema, blz. 178. 1440. Gabbema zegt, in een kroniek „van de Bisschoppen „van Utrecht en Graven van Holland, brengende het tot den jare „1448” gevonden te hebben: „In 't zelfde jaar (nl. 1440) zijn de „dijken door de watervloeden in Holland en in de Betuwe ver- „broken”.
- De bron van Gabbema heeft het verhaal van een storm op 22 Januari 1440 van een niet nader aangeduide kroniek van Utrecht en Holland overgenomen; deze had het wellicht van Vaerne-wijck, die dezen datum opgeeft en onbetrouwbaar is.
- Arends gelooft, dat hij met een storm van 22 Januari 1437 verward is, maar op dien datum vinden wij in de bronnen geen storm vermeld.
- Arends, 3e deel, blz. 52. 1440. In 1440 zoude, volgens een kroniek der bisschoppen van Utrecht, dit gewest weder overstroomd zijn geworden, zooals ook Holland en Staats-Vlaanderen door den vloed van den 22 Januari, welke men waarschijnlijk met dien van 1437 heeft verward.
- Meyerus, blz. 343. 1446. 10 April. Op den 4en idus, palmzondag, 1445 (paaschstijl) veroorzaakte een hevige storm van wind, hagel en sneeuw in Holland, Zeeland, Friesland, Brabant en Vlaanderen veel ellende. Ook ging deze gepaard met een opstuwing der zee.
- Kemp, blz. 262. 1446. 10 April. In dit jaar was groot onweer van wind, regen, hagel, sneeuw, in deze en omliggende landen, die groote schade deden aan kerken, sloten, huizen, boomen en vruchten, veel men-

schen en beesten verdrongen door 't inbreken van de dijken, 't welk geschiedde op Palm-Zondag den X van Grasmaand.

Kemp heeft dit van Meyerus of een ander nageschreven en eenigszins uitgebreid; hij schreef een paar eeuwen later.

1446. Doorbraak tusschen Kampen en Wilsum in den dijk van Mastenbroek. Ferrand, blz. 126.

Van den storm van 1446, die volgens eenparig getuigenis der kroniekschrijvers op 10 April plaats had, wordt wel gezegd, dat er vele dijken zijn doorgebroken, maar niet welke. Echter moet het water bij Rotterdam hoog zijn opgelopen, zooals blijkt uit de mededeeling op blz. 44.

Volgens Regt zijn bij dezen vloed ook de polders Oost-IJselmonde en Nieuw-Riederwaard overstroomd. Regt, blz. 139, 143, 185.

1451. 30 April. Anno 1451 toen deed 't water groote schade te Zierikzee, ultima Aprilis. Scriverius, blz. 56.

1464. 13 November. In 't jaar 1464 des Vrijdagsnacht voor St. Catherina, was groote storm van wind en regen: en Offenwerster (Offingawierster)zijl, bij Sneek, dreef weg, en daar kwam een stuk lands weder drijven in dat gat van de zijl, daar schapen en varkens op stonden. Worp van Thabor, 4e deel, blz. 111.

Groote dijkbreuken in Noord-Holland.

Ferrand, blz. 126.

Volgens Beninga e.a. veroorzaakte deze vloed ook op de Noord-Duitsche kust veel schade en is de Offingawierster Zijl bij Sneek weggestroomd, terwijl het ontstane gat gevuld werd door een stuk land, bezet met schapen en andere dieren, dat uit zee (de Middelsee) kwam aandrijven. E. Beninga, blz. 336.

1468. 20 October. Het oudste op het archief der gemeente Rotterdam aanwezige handschrift dat berichten over de geschiedenis van Rotterdam inhoudt, is het Oud-Memoriaal van schepenen, een register in folio, gebonden in den oorspronkelijken perkamenten band. Een groot gedeelte is geschreven door zekeren Cornelis Janszoon, geboren 10 Januari 1464. Doch ook de vader van dezen Cornelis, Jan Allertszoon, heeft aan het boek medegewerkt. Eenige lateren hebben het tot 1576 aangevuld. Het bevat een bonte collectie van allerlei stukken: afschriften van handvesten, van zendbrieven, formulieren van allerlei aard, voornamelijk dezulke als aan de schepenbank te pas kwamen, en eenige historische aantekeningen. Het ligt voor de hand, dat zulk een verzameling moeilijk door een eenvoudig particulier kon vervaardigd worden en dat de samensteller in eene of andere betrekking tot de regeering stond, en werkelijk vindt men in de jaren 1455,

1465 en 1466 Jan Allertsz. vermeld als klerk der stad en in de jaren 1490—1495 een Cornelis Jansz., die wij dus voor de aanleggers van dit Memoriaal mogen houden.

Het meerendeel der berichten verhaalt ons feiten, die elders niet vermeld worden of niet in dezen meer uitvoerigen vorm tot ons zijn gekomen.

Op folio 265 van dit handschrift wordt het volgende medegedeeld:

„Op elf-duizend maagdenavond (20 October) in het jaar 1468 „was alzo groote vloed, dat niemand zoo oud was, die zulken „vloed beleefd had, want zij was *boven St. Elisabeths-vloed*, die „voortijds was, toen Zuid-Holland inbrak, en zij was *anderhalve „voet recht op hooger dan de vloed die eens was op Palm-Zondag*,” (die van 1446) „en ik Jannes Allertszoon zag, dat het „stond boven op den dijk te Rotterdam voor de Schiedam- „sche poort en stond ten halven dike en men sloeg de klok dat „het volk daar ter landweer loopen zoude, als zij deden. En daar „braken in veel korenlanden in Holland en in Zeeland, Alblasser- „waard, Krimpenerwaard en overal verdrongen veel beesten, maar „geen volk.”

Dit bericht bevat de eerste authentieke vermelding van te *Rotterdam* (en elders) bereikte waterstanden. Het water kwam den 20 October 1468 te Rotterdam iets hooger dan op 18 November 1421 en ongeveer 0.47 M. hooger dan op 10 April 1446; het stond boven op den dijk. Er braken veel dijken in Holland, Zeeland en Vlaanderen door.

Meyerus,
blz. 397.

1468. 21 October ¹⁾. Op de 12e kalende van November zijn vele zeeplaatsen in groot gevaar geweest door de hoogte van den zeevloed; veel schade is er geschied inzonderheid aan de zee-weringen en dijken, die of geheel of ten deele afgespoeld zijn in Holland, Zeeland en Vlaanderen.

S. Muller,
blz. 208.

1472. In dit jaar overstroomde Jakenkerke of St. Jacobskerk; het is mogelijk dat dit dorp, gelegen langs de zuidzijde van Schouwen, door een of meer dijkvallen is te niet gegaan.

Reygers-
berch,
blz. 196 en 197.

1477. 27 September. Den 27 September op St. Cosmas en Damianusdag was het zoo groote storm van wind, en het duurde maar acht uren, binnen welken tijd het water zoo hoog vloede, dat men zeide dat het binnen 100 jaren zoo hoog niet gevloed had in zoo korten tijd. Want het water stond te Antwerpen aan de Burgkerk Westkapelle in Zeeland met vele diverse

¹⁾ Jan Allertszoon (zie boven) geeft als datum voor dezen vloed 20 October op, wellicht had hij in Vlaanderen een dag later plaats.

polders bij Brouwershaven overvloedigen, en in de Oostwetering ¹⁾. bij der Tonge ²⁾ en Milheernis ³⁾, maar zij werden kort daarna bedijkt en beverscht. In Vlaanderen overvloedigen veel schoone polders ter zelfder tijd. In Noord-Beveland overvloedige het meeste deel van Kampens-Nieuweland, tegenover Veere in Walcheren, en werd daarna niet meer bedijkt ⁴⁾. Omtrent Welsinghe, Rammekens en Aremuen ⁵⁾ werden ook veel kleine polders buitengedijkt. Diergelijke in Zuid-Beveland omtrent den Hont en Stuivezande, en Baarland, werden ook ter zelfder tijd sommige polders, en veel land buitengedijkt. In het land van Schouwen omtrent Zuidkerke en Borrendamme ⁶⁾ werd ook veel land buitengedijkt. Luttel eilanden van Zeeland gingen vrij ter zelfder tijd, of zij overvloedigen, of leden schade van dien storm aan hunne dijken en zeebermen.

De vloed van 27 September 1477 veroorzaakte ook in Vlaanderen zeer groote schade en landverlies. Van Nieuwpoort tot de Schelde werd de geheele kust gehavend. Delepierre en Priem, blz. 138 en 139.

Volgens Roos verdronk ook de Antwerpenpolder onder Zuidzande; in 1506 had herdijking plaats. Roos, blz. 18.

1485. 1 en 2 Januari. In hetzelfde jaar op nieuwjaarsdag en daags daarna, was een groote tempeest en storm van wind, zoodat in het land van Walcheren 17 molens omwaaiden, te Veere één, en te Arnemuiden achter de kerk twee, enz. En deze storm duurde tot Lichtmis. Veel dijken braken in. Het land lag verdronken alsof het een zee was geweest, zoodat veel volk en schepen verdronken en bedierven, maar in den zomer werd het land wederom bedijkt. Reygersberch, blz. 212.

1497. Januari. In Louwmaand van het volgende jaar (1497) rees het water nog hooger. Het overschreed de dijken en teisterde Friesland, de Rijnlanden en Vlaanderen . . . doch Utrecht bleef gespaard. Heda, bl. 306.

De Hullu zegt: „Een stormvloed bracht omstreeks het voor- De Hullu, blz. 41.

¹⁾ Het noord-oostelijk deel van Walcheren.

²⁾ Het Oudeland van Oude Tonge is in 1438, verscheidene andere in de omgeving zijn vóór 1530 bedijkt. Een of meer hunner zijn bedoeld.

³⁾ Middelharnis.

⁴⁾ Bij den stormvloed van 26 September 1509 ging het overige deel van dezen polder verloren. Volgens Smallegange, blz. 756, had herdijking eerst in 1669 plaats.

⁵⁾ Arnemuiden.

⁶⁾ Thans verdwenen dorpen aan den zuidwal van Schouwen.

„jaar van 1497 de dijken aan de noordzijde en langs het Zwarte Gat zulk een geduchte schade toe, dat zij op verscheidene plaatsen tot over een lengte van 300 en meer roeden doorbraken, de tegen het Zwin aanpalende Zandpolder met 600 à 700 gemeten onderliep, en het als een wonder scheen hoe het eiland (Cadzand) aan een totale overstroming had kunnen ontsnappen”.

Hoewel andere bronnen geen melding van een stormvloed in 1497 maken (het bericht van Heda betreft wellicht rijzing van rivierwater door regens of opperwater), zal het bericht van De Hullu, dat Kadzand in 1497 ternauwernood aan een overstroming ontsnapte, wel juist zijn. De burgeroorlog van 1488 tot 1492, welke vooral in den omtrek van Sluis werd gevoerd, had de bewoners genoodzaakt naar de bemuurde steden te vluchten en de sluizen en zeeweringen aan hun lot over te laten. Toen zij na het sluiten van den vrede naar hunne woonsteden terugkeerden, sloegen zij aan het herstel van hunne dijken en sluizen wel ijverig de hand, maar, zegt een oorkonde van die dagen, „zij waren niet in staat om dit zoodanig en zoo goed te doen, als de nood en de toestand vorderden, zoo uit hoofde van hun groote armoede, als omdat het derde deel van hen gedurende den oorlog was overleden en de landerijen voor het derde part als vaag en onbeteeld lagen” ¹⁾. Een weinig belangrijke stormvloed was dus wellicht reeds voldoende om de bovengenoemde dijkbreuken te bewerkstelligen.

De Hullu,
blz. 41.

Worp van
Thabor,
5e boek, blz. 51.

1502. 16 October. In het jaar 1502 op den 16 dag van October zijn de dijken doorgebroken en het zoute water is over heel Friesland gegaan en heeft groote schade gedaan aan dijken, zijlen en huizen. En het huis te Harlingen leed grooten nood, want daar groote gaten van den aanslag van water braken in den wal. Om deze perikel in toekomstige jaren te schouwen, heeft graaf Hugo ²⁾ stadhouder, jaars daarna tegen den tijd twee hoofden uit laten steken in de zee, in 't noord west van dat huis.

Idem, 5e boek,
blz. 52.

De storm van 1502 was ongetwijfeld zeer hevig. Dat het water voor den zooveelsten keer „over geheel Friesland ging”, vindt mede zijn oorzaak in de tweespalt, welke telkens ontstond bij de vraag door wie de doorgebroken dijken hersteld moesten worden. Op een vergadering van alle prelaten, heerschappen „en stemmen der landen van Friesland”, door den stadhouder, graaf Hugo ²⁾, in 1503 belegd, werd besloten, dat het geheele gemeene land de dijken zou

¹⁾ Aanteekeningen.

²⁾ Hugo van Leisnig, stadhouder namens Joris van Saksen.

maken. Er werd een commissie benoemd van twaalf leden, vier uit Oostergo, vier uit Westergoo en vier uit Zevenwouden, „van een iegelijk een prelaat, een heerschap, een stadsman en een huisman”. Deze commissie „had in hare handen en macht zijlen en sluizen „te leggen, dijken te maken, hoe hoog en hoe laag, en voor al „te ordineeren, dat des landes nut en profijt mocht wezen”. Zij liet o.a. nog in het zelfde jaar (1503) de Ee uitgraven. „De Ee „was een oud veer en ging uit Dokkumerdiep aan Leeuwarden, „en had op vele plaatsen meer dan honderd jaren droog geweest... „Maar alle schepen, die van Dokkum naar Leeuwarden wilden, „moesten door Rinsumageest de Morck op.” Men begon met het op nieuw uitgraven bij Wijswert en Oude Galeijen ¹⁾ omtrent St. Jan (24 Juni) 1503.

1502. 16 October. In den herfst braken de dijken weder door en het land stond hier om Hoorn den ganschen winter door onder het zeewater, min noch meer als een volle zee.

Velius,
blz. 83.

1502. 16 October ²⁾. Op St. Gallusdag 1502 was 't een groot tempeest en storm uit het noordwesten, dat groote schade deed aan vele dijken in Holland, als te Medemblik, te Muiden, te Amsterdam en Spaarndam en meer andere dijken in deze en andere landen.

Van Gouthoeven,
bl. 565.

1508. 16 October en 11 November. In den herfst op St. Gallusdag, was hier een zeer groote vloed, waardoor veel dijken inbraken, als bij Medemblik, op de Noorderkaag, in het deel des dijks van Sijbekarspel, voorts bij Warfertschoof op drie plaatsen en hier bij Hoorn tusschen Schardam en Scharwoude.

Velius,
blz. 87.

Die van Hoorn met de dorpen Zwaag en Westerblokker hielden dezen vloed bijkans een heele maand buiten, keerende dezelve met geweld op den Zwagerdijk, op Risdam, en op de viersprong die den Oudendijk van Zwaag en Oosterblokker en Westerblokker afscheidt. Maar daarna op St. Mattheusdag ³⁾ viel 't water zoe geweldig tot de gaten in, door een nieuwen stormwind, dat het niet langer uit te houden was en dat de voornoemde dijken op veel plaatsen haar begaven, dies het land rondom de stad, dat tot nog toe was droog gebleven, in weinig uren heel onder liep ⁴⁾.

¹⁾ Galilea, een klooster benoorden Leeuwarden.

²⁾ Verhey zegt, dat de dijken bij Medemblik bij dezen storm zwaar geteisterd zijn.

³⁾ Wellicht een schrijffout voor St. Martinus (St. Maarten) = 11 November. St. Mattheus werd gevierd op 21 September.

⁴⁾ Volgens Velius zou bij een stormvloed op Palmzondag (1 April) 1509 uit den nieuw gemaakten dijk bij Schardam een stuk zijn weggeslagen, waarbij negen menschen verdronken. Van Gouthoeven heeft dit bericht ook, echter zonder dat daarbij de datum genoemd wordt.

**Van Gout-
hoeven,**
blz. 571. **1508. 15 October.** In het jaar 1508, op St. Gallusavond was er een groote vloed in Holland, Zeeland, Friesland en Vlaanderen, waardoor de dijken tot veel steden, bij de stad Medemblik, bij Wervershoof, tusschen Medemblik en Enkhuizen, doorbraken te Scharðam, bij de stad Hoorn, te Schagen, te Spaarndam, tusschen Muiden en Amsterdam; in de stad Enkhuizen was het water zoo hoog, dat men met schuiten vol beesten geladen varen mocht door de kerk.

De vlooden van 16 October en van 11 November 1508 waren beide hevig; bij den eerste werd te Amsterdam de hoogste stand bereikt (de eerste, welks hoogte aldaar is aangeteekend, n.l. aan de Damsluis). In de rekening van het Vrije van Brugge (de omstreken van Brugge, waartoe o.a. het tegenwoordige 4e district van Zeeland behalve Biervliet behoorde) wordt melding gemaakt van overstromingen in 1502 (in Wulpen), 1509, 1511, 1513, 1514, 1516, 1517, 1521 en 1530.

**Worp van
Thabor,**
5e deel, blz. 87.

1509. 26 September ¹⁾. In 't jaar voorz. op den 26 Septembris is er zoo groote tempeest en wind geweest, dat de zeedijken om Friesland zijn ingebroken, en het water is met zulken kracht en geweld over alle zeedijken gevallen, dat men zorgde dat geheel Friesland zoude hebben verdronken. Want daar veel menschen en beesten verdronken, en veel huizen dreven weg, daar menschen, honden en katten op zaten alzoo dat de schade niet was te verduren, die toen in Friesland geschiedde in menschen, huizen en beesten.

**Reygers-
berch,**
blz. 255 en 256.

1509. 27 September. Binnen denzelven jare op St. Cosmas en Damianusdag, 's nachts was 't een zoo groote storm uit den noord-westen, en 't vloiede zoo hoog, als 't in menig jaren te voren gedaan had, zoodat sommige dijken in 't land van Schouwen overvloeiden, en in Zuid-Beveland brak 't Nieuweland bij Wemeldinge in, in Duiveland gingen in: Beyeren, Vianen met 't Oosterland, en den omloop van Duiveland, Stavenisse, Moekershil met 40 parochiën op de palen van Zeeland ²⁾.

In Noord-Beveland stond het water bijna zoo hoog als de dijk deed, zoodat veel volk haar goed vluchtten, nochtans kon men niet gezien dat ze daarna den dijk hoogden, hoewel dat het dikwijls gezegd werd van vele diverse personen, dat ze dat land niet verliezen zouden dan bij de laagte van den dijk, daarom (God beter 't) hebben wij dit voor dat.

¹⁾ Volgens Reygersberch had deze storm den 27 September plaats; in Friesland zal hij een dag eerder gewoed hebben.

²⁾ Dit door Reygersberch genoemde getal 40 is overdreven.

Te Westkapelle brak mede in en was zoo hooge vloed, dat het water in veel steden in Zeeland over de straten liep, waardoor veel huizen wegdreven. Te Veere op de kade, over de noordzijde van de haven dreven sommige huisjes af.

Bij de oude Middelburgsche haven liepen sommige poldertjes in, maar zij werden kort daarna beverscht. Hoewel dat de polder van Stavenisse, de polder over ¹⁾ Veere, Kampens Nieuweland, het poldertje aan Wolfaartsdijk, Zichuit genaamd, en Hontenisse niet beverscht werden noch bedijkt, maar zijn (God beter 't) blijven drijvende, en van sommige zijn stellen ²⁾ gemaakt, daar men groote menigte van schapen op houdende is

Als men Stavenisse zag declineeren tot niet,
Zong Zeeland een zoo harden lied ³⁾.

1509. 1 April en 26 September. In het jaar 1509 was het weer een groote vloed, dat de nieuw gemaakte dijk te Schaardam weder inbrak, zoodat negen kloeke mannen verdronken. En daarna op St. Cosmasavond was er nog een groote vloed in Holland en andere landen, met schade van volk en beesten die daar verdronken van het zoute water, dat twee winters uit en inliep.

Van Gout-
hoeven,
Kroniek, bl. 571.

De storm van 26 September 1509 was uiterst hevig. Daarbij brak de dijk bij Schardam door. Velius zegt, dat de stormen elkaar zoo snel opvolgden, dat het onmogelijk was, de dijkbreuk te dichten, zoodat het water twee winters door de zeegaten bleef in- en uitstroomen. Ook was er een doorbraak bij Halfweg, waardoor het water uit het IJ met zooveel geweld in het Spieringmeer drong, dat dit meer zich met het Haarlemmermeer (dat zich omstreeks 1475 met het Leidsche meer vereenigd had) tot één meer vereenigde.

Van Gout-
hoeven,
blz. 571.

Velius,
blz. 88.

Meylink,
Bewijsstukken,
blz. 266.

Ook in Zeeland was zeer veel schade; o.a. werden Schouwen, Duiveland en de Nieuwe Polder bij Wemeldinge geïnundeerd. De polder van Stavenisse aan de westkust van Tholen werd overstroemd en bleef tot 1549 onder water.

Tegenwoordige
Staat, 10e deel,
blz. 542.

In (tegenwoordig Zeeuwsch-)Vlaanderen werd de Braakman belangrijk vergroot. De dorpen Hertinge, Peereboom, Moerkerke,

¹⁾ D. i. tegenover Veere, op Noord-Beveland.

²⁾ Stellen, vluchtheuvels, dienende voor het vluchten bij stormweder van schaapherders met hun vee.

³⁾ De polder Stavenisse werd in 1599 herdijkt (Smallegange, Kroniek van Zeeland, blz. 292), Kampens Nieuwland bleef onder water; van het poldertje Zichuit, westelijk van het Zuiderland gelegen, werd sedert niets meer vernomen. Waarschijnlijk is het bij een der vloed van 1530, 1532 of 1552 geheel verloren gegaan (Van der Baan, blz. 25.)

Nijkerk en Steeland, alle in het ambacht van Assenede, een der Vier Ambachten, gelegen, zijn toen verdronken en niet meer opgekomen.

E. Beninga, blz. 474. Volgens Beninga vloeide het water een ton hoog over de dijken van Oost-Friesland.

1510. 26 Mei. Ofschoon de op dezen datum voorgevallen stormvloed in het algemeen voor ons land van weinig beteekenis was, had hij toch voor enkele streken belangrijke gevolgen.

De bij den vloed van 26 September 1509 ontstane doorbraak van den Spaarndamschen dijk bij Halfweg was nog niet gedicht. Er was tegelijk in den Heerenweg, die de scheiding tusschen het Spieringmeer en het Haarlemmermeer uitmaakte, een gat gestroomd, dat door de bewoners van de naastbijgelegen dorpen met horden en rijshout, blijkbaar niet afdoende, gestopt was. Bij den storm van 26 Mei 1510 brak deze dichting weder door en werden het Spieringmeer en het Haarlemmermeer voor goed vereenigd. Toen het gat te Halfweg in het laatst van 1510 gedicht werd, had het gat in den Heerenweg (dit was geen verharde weg; zelfs was hij als weg van zoo geringe waarde, dat in 1343 een gevangene vervoerd werd: van Amsterdam naar Heemstede te water, van daar naar den Haag per wagen) zich reeds zoo zeer uitgebreid, dat het niet meer te dichten was. Dee vermeldt, dat de dichting van den dijk te Halfweg in 1510 eerst plaats had, nadat de hoogheemraden van Rijnland tijdelijk van hun ambt waren ontheven en door een door de Landvoogdes aangewezen commissie onder Claude Carondelet, baljuw van Amont, waren vervangen.

Reygers-
berch,
blz. 257 en 258.

1511. 14 December. In het jaar 1511 op den 14en December was het zoo groote tempeest van wind uit het west-noordwesten, en het vloeide zoo hoog, dat de Vijf Ambachten in Vlaanderen overvloedten tot Gent toe. En in Zeeland overvloedte St. Anna-land, de Bommel, die zeer lang daarna bleef drijvende tot het jaar 1526. Insgelijks overvloedte Burgh in Schouwen met een polder en parochiekerk, Kloetskinderen¹⁾ genaamd, die sedert nooit bedijkt is geweest. De Korenpolder en sommige polders omtrent Brouwershaven, met het land van Goeree, en sommige dorpen in Zuid-Beveland en in het land van Tholen.

Roos, blz. 74. Volgens Roos stroomde in 1512 (hiermede zal de stormvloed van 14 December 1511 bedoeld zijn) de St. Janspolder bij

¹⁾ Klauskinderen. Volgens Zelandia illustrata, 2e deel, blz. 186, werd in 1511 achter Klauskinderen een inlaag gelegd.

Nieuwvliet in (Zeeuwsch-)Vlaanderen. In 1527 werd deze polder herdijkt, kort daarna (waarschijnlijk in 1530) weder overstroomd, en in 1547 voor het laatst herdijkt.

Op het eiland Overflakkee vloeide de polder Oud-Herkingen. Tegenwoordige Staat, 7e deel, blz. 142.
De herdijking had eerst in 1604 plaats.

1514. 30 September. Op St. Jeronimusdag was hier te lande *Velius*, blz. 92. weder een groote opvloed van water, waardoor te Enkhuizen een stuk van de vesten met een heel deel huizen wegspoelde. Te Hoorn liep een groot gat in den dijk, niet wijd van de Wester-poort, en maakte daar het meer, dat nu de Kleine Waal heet; en wat verder van de stad, een weinig aan deze zijde van Scharwoude, liep een ander nog grooter, dat wel 250 voeten wijd was, daar door meer als 20 morgen lands tevens wegspoelden, en veroorzaakten zoo een ander zeer groot meer, dat nog sedert dien veel aangewassen is, door het stadig aanslaan van water, voornamelijk aan de noordoost- en oostzijde, en heet nu de Berkhouter of Groote Waal.

Van Gouthoeven stelt dezen vloed abusievelijk een jaar later.

De storm van 30 September 1514 was voor sommige streken weder zeer verderfelijck. Bij Halfweg werden zeven van de negen aldaar gelegen uitwateringssluizen door den storm vernield. De toestand van Rijnland was, tengevolge van dezen storm, zoo precair, dat, toen Karel, later keizer Karel V, in 1515 hier te lande aankwam, hij het bestuur van dat hoogheemraadschap afzette en Charles van Poytiers, heer van Dormans en Vadans, aanstelde om de toestanden te verbeteren. Zie ook Dee, Een crisis in Rijnland: Volgens de „Informacie upt stuck der verpondinghe”, uitgegeven door Prof. Dr. R. Fruin (Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden), is het land benoorden den Rijndijk 5 à 6 malen verdorven door het water. Kalslagen heeft voor 4 of 5 jaren alle geboomte verloren door den vloed en ligt nu (1515) weer onder water.

Van
Leeuwen,
blz. 120.

1514. 30 September. In den jare 1514 op St. Jeronimusdag had men hier te lande weer een vreeselijke storm en opvloed van water, zoodat te Enkhuizen de sluizen, mitsgaders omtrent 80 huizen, met 200 roeden bolwerks, en een groot deel van de vesten, wegspoelden; ook zoude te dier tijd de Oude Gouw en de andere Walen omtrent de stad zoo wijd en diep zijn ingebroken. De schade, die de stad, welke ook te voren door den Gelderschen krijg merkelyk was verarmd, hier leed, scheen onver-

Brandt,
blz. 45.

winnelijk; men vond zich niet machtig de kosten te vervullen om dit verlies te boeten; ja verscheidene ingezetenen verlieten de stad en sloegen zich elders ter neder, uit vreeze van de onkosten en lasten, die men zou moeten vinden. Deze zwaarigheid, en dat de stad geschapen stond in 't korte geheel en al onder te vloeien en woest te blijven, indien ze niet opnieuw voorzien en bedijkt werd, werd den Prins en zijn raad vertoond.

Worp van
Thabor,
5e boek, blz. 193.

1516. 24 November. Den 24 dag van November, dat is op St. Katharina-avond, des nachts, door grooten wind en tempeest des lichts, braken de zeedijken overal Friesland in, en het zoute water ging over al Friesland, een mansknie hooger dan het iemand gedanken mocht, want het was een springvloed en de middel conjunctie van zon en maan was op denzelfden dag een vierendeel voor negen en in den rechten loop, zoo was hij des morgens omtrent vierdehalf ure naar den meridiaan van Sneek. Dit water was al zoo hoog, dat men met schepen over de Indijken mocht varen, en men mocht te Sneek met een „snicke” tot de Noorderpoort in varen, en varen den dijk achter de $\frac{\text{Minre}}{\text{Kruis}}$ broeders langs tot den Oosterpoort weder uit, men mocht ook binnen Sneek van de Burgstraat door de Peperstraat varen over de plaats voor Doenya-huis aan de Wippe. Dit water deed ook groote machtige schade in Friesland, en bijzonder in Westergo, want daar verdronken veel beesten.

De Hullu,
blz. 43.

De stormen van 1516 tot en met 1529 waren niet van veel beteekenis. De Hullu schrijft: „Wulpen (leest men in een bericht van 1514) wordt van dag tot dag al meer en meer bedreigd, „bereids vier dorpen en meer dan 400 gemeten lands aan de „zuidkust zijn door het water verslonden, en in April 1518 . . . „was de parochie van Wulpen geheel en al verdronken”.

Het eiland Wulpen (benoorden Cadzand gelegen) bevatte vijf dorpen, waarvan, volgens het bovenstaande, waarschijnlijk vier bij den stormvloed van 30 September 1514 verloren gingen; het vijfde, Wulpen genaamd, verging wellicht 24 November 1516. Het is in 1637 herdijkt; er is echter nimmer weder een dorp Wulpen ontstaan.

S. Beninga,
blz. 302.

Beninga vermeldt nog een vloed op St. Stephanusnacht (25 December 1516), zwaarder en hooger dan in lange voortijden gedaan had, waardoor alle dijken om Friesland „bedorven en breeken seer”. Waarschijnlijk heerschte deze vloed voornamelijk in Oost-Friesland.

1522. St. Philipsland overstroomd.

Wagenaar,
Vaderlandsche
geschiedenis,
4e deel, blz. 70.

1530. 5 November. De stormvloed van den 5en November 1530 was vooral voor Zeeland een der ergste rampen wat betreft het aantal dorpen en de groote oppervlakten gronds, welke daarbij zijn verloren gegaan. De tijd- en lotgenoot Reygersberch ¹⁾ geeft hiervan een uitvoerige beschrijving.

Reygers-
berch,
blz. 299.

Op het eiland *Walcheren* vloeide het water over verscheidene dijken; tusschen de Oude haven van Middelburg en Veere brak de dijk door; te Vlissingen brak een gedeelte van de stadswal; de Westkappelsche dijk brak op verscheidene plaatsen; nabij Veere bezweek de dijk op twee plaatsen. De breuken werden echter spoedig weder hersteld.

Bovendien vielen in dit eiland nog twee doorbraken:

eene in de Oude Middelburgsche Haven, die bijna onmiddellijk gestopt werd door een daarin drijvend vaartuig; en een bij Mortiere ten zuidoosten van Middelburg.

Vierlingh,
blz. 329.

In *Zuid-Beveland* overstroomde al het land beoosten de Ierseke met achttien dorpen benevens de stad Reimerswaal; bij het huis Lodijke brak de dijk door, terwijl de sluis bij Creke werd weggeslagen.

Tusschen de Honte en de Schelde ontstond één groote water-
vakte, waarboven de stad Reimerswaal, beschut door hare dijken om een Wilden Moer, groot ongeveer 6 à 7000 gemeten (2400 à 2800 H.A.) als een eiland uitstak.

Tegenwoordige
Staat, 10e deel,
blz. 271.

Bij Lodijke op Zuid-Beveland bewesten Reimerswaal spoelde een gat, waardoor men de eerste drie getijden bij laagwater met „hoogschoenen” kon lopen.

Vierlingh,
blz. 331.

Toen de Reimerswalers het wilden dichten, werd hun dit door den heer van Lodijke, die een haventje buitendijks, dwars van de doorbraak, had en dat wilde doen uitschuren door den stroom, verboden. Het gevolg was, dat hij al zijne bezittingen verloor.

Ook bij Creke, beoosten Reimerswaal, ontstond een gat, door-
dat een oude uitwateringssluis uitspoelde. Doordat er een stroom landwaarts Reimerswaal van het eene gat naar het andere (dat bij Lodijke) ontstond, waren de gaten na eenige dagen niet meer te dichten.

Idem, blz. 334.

¹⁾ Reygersberch woonde te Kortgene. Zijn huis en zijn landerijen gingen bij den vloed van 2 November 1532 verloren.

Ermerins, 7e deel, 1e stuk, blz. 113, 127, 135, 138, 143 en 2e stuk, blz. 3, 18, 41, 42 en 56. De ambachten Kruiningen, Krabbendijke, Valkenisse en Waarde werden spoedig herdijkt. Behalve Kruiningen gingen zij echter bij den vloed van 1 Nov. 1570 weder verloren; zij werden in 1594 ten deele herdijkt. Van Nieuwland werd in 1642, van Maire in 1694, een klein gedeelte herdijkt. Ook de ambachten Bath, Hinkelenoord en Agger werden herdijkt, doch verdwenen bij den vloed van 13 Jan. 1552 weder onder de golven.

In 1773 werden deelen van Bath, Rilland en Maire in de bedding van den Reigersbergschen polder opgenomen, terwijl een deel van Hinkelenoord omstreeks 1683 aan den vasten wal van Noord-Brabant gedijkt werd. Reimerswaal hield den strijd tegen het water tot 1631 vol, toen de bewoners genoodzaakt werden, de stad te verlaten en haar aan de golven prijs te geven.

Ermerins, 7e deel, 1e stuk, blz. 93. Ook de Westwatering, d.i. het gedeelte van Zuid-Beveland westen de Yerseke, werd overstroomd, tengevolge van een drietal dijkbreuken nabij Goes, doch kwam, met uitzondering van Tolseinde-binnen, Couwerve en Stormesande spoedig weder droog. Tolseinde-binnen schijnt ten deele in 1636 herdijkt te zijn. Stormesande, benoorden Wemeldinge, werd wel in 1594 gedeeltelijk herdijkt, doch werd tengevolge van dijkvallen, zoodanig verkleind, dat in 1753 niet meer dan 30 gemeten (12 H.A.) overgebleven waren. Couwerve is nimmer weder boven water gekomen.

Tegenwoordige Staat, 10 deel, blz. 285.

Borsele met de zes parochiën: Monster, St. Catharina, Oostkerke, Westkerke, Wolfaartsdorp en Te Wijk, werd eveneens overstroomd; in 1531 drooggelegd, ging het in 1532 weder verloren.

De voortdurende nadering van de hoofdstroomgeul van de Schelde was oorzaak, dat reeds in de 15e eeuw aan de zuidwestkust van Zuid-Beveland geen voorland meer aanwezig was en in de 16e eeuw reeds werd overgegaan tot het leggen van inlaagdijken. In 1616 had herdijking van Borsele plaats, doch later ging in het zuiden weder een strook van 2 K.M. breedte verloren. Waar heden in de Honte dicht langs de kust een diepte van 40 à 50 M. onder L.W. wordt gevonden, daar was in de 17e eeuw nog vruchtbaar land. De reden van dit grondverlies moet worden gezocht in verwaarloozing der verdediging van den onderzeeschen oever en in het telkens terugwijken door het maken van inlaagdijken. Eerst na 1830 begon men met het verdedigen van den onderzeeschen oever vóór Borsele.

Wolfaartsdijk werd op eenige plaatsen overstroomd, maar was denzelfden winter weder droog.

Noord-Beveland werd geheel een prooi der golven. Den 5 No-

vember ontstond een zware dijkbreuk nabij ter Loo, tegenover Wissekerke; des anderen daags sloeg de sluis in den Boomvliet, een water tusschen Emelisse en Kortgene, weg, zoodat het geheele eiland in enkele dagen geheel onder water stond. Het stadje Kortgene met de dorpen Kats en Emelisse werden spoedig herdijkt, doch bij den stormvloed van den 2 November 1532 gingen ook deze plaatsen, met alles wat nog van Noord-Beveland was overgebleven, verloren.

Eerst 66 jaren later werd met de herdijking van het eiland begonnen. Wel werden in 1531 pogingen tot herdijking gedaan, waartoe behalve graaf Floris van Egmond ¹⁾, ook de Duitse keizer hulp verleende, doch men slaagde daarin niet.

De grootste moeilijkheden bij het herdijken van Noord-Beveland ondervond men, zooals Reygersberch bericht, aan de zuidzijde tegenover Wolfaartsdijk. De reden hiervan is niet ver te zoeken. De waterkeering aan die zijde was ernstig verzwakt tengevolge van de schuring van den stroom. Zooals bekend is, werd in het begin der 13e eeuw Noord-Beveland in twee hoofdeilanden gescheiden door den Wijfvllet, welks zijtakken deze beide eilanden in ettelijke kleinere deelen splitsten. Toen in 1247 het zuidelijk gedeelte van dit water door het indijken van Kortgene afgedamd was geworden, kon de Zuidvliet zijn weg naar zee alleen in westelijke richting banen. De zuidwal van Noord-Beveland werd dientengevolge zoodanig door den stroom aangetast, dat reeds in de 14e eeuw langs den Zuidvliet alle voorland verdwenen was ²⁾. Hiertoe zal waarschijnlijk ook de afdamming van de Waal, in 1358, waardoor het schor de Last als Kats-Nieuwland bij Kats werd aangedijkt ³⁾, hebben bijgedragen. Zonder twijfel zullen derhalve technische bezwaren in 1531 hebben genoopt de pogingen tot herdijking van Noord-Beveland op te geven en zich te bepalen tot het zoodanig versterken der dijken om Kortgene en Kats, dat deze in staat geacht konden worden, de vloed te trotseeren. Het was echter te voorzien, dat het bestaande tegen verdere stormvloed geen stand zou kunnen houden. Bij den stormvloed van 2 November 1532, toen ook Kats en Kortgene overstroomd werden, werd het geheele eiland een prooi der golven. Eerst in 1598 en later werden weder in Noord-Beveland polders

Müller,
blz. 50.

¹⁾ Floris van Egmond was heer van Kortgene.

²⁾ Reeds in 1340 gelastte graaf Willem IV, twee inlaagdijken te maken: één aan den westkant van Kortgene in het Zuid-Ambacht van Wissekerke en één aan de oostzijde daarvan in 's-Heer Wittekinderen-Ambacht van Emelisse (Hollestelle, Noord-Beveland, blz. 71).

³⁾ Van Mieris, 1e deel, blz. 336 en 541. Volgens Hollestelle, Tholen, blz. 75, bezweek de bedijking in 1404.

ingedijkt, zoodat het thans ongeveer den ouden omvang heeft, uitgezonderd een vrij breede strook aan de noordzijde, welke vooral in de 19e eeuw is afgenomen.

Mr. Fruin, blz. 135. Ook *Schouwen*, *Duiveland*, *Tholen* en *St. Philipsland* leden groote schade. Reeds zestien dagen na de ramp benoemde de gouvernante twee hooge ambtenaren om naar den toestand in Zeeland een onderzoek in te stellen.

Voor Bewesten-Schelde wees zij Mr. Lampaert Van der Bryaerde, voor Beoosten-Schelde Mr. Gerard Mulert, beiden raden en ordinaris requestmeesters des keizers, aan. Het rapport van den laatste is in het archief der Rekenkamer bewaard gebleven. Dat van zijn ambtgenoot, die met het onderzoek in Bewesten-Schelde was belast, is verloren gegaan.

Idem, blz. 151
en vlg.

Den 7en December begon Mulert van uit Zierikzee een inspectie-reis. Nabij Schelhoek zag men het poldertje Zuider-Nieuwland, waarvan de dijk op vier plaatsen doorgebroken was; verder vond men dijkbreuken nabij Rodee, bij den Weldamschen weg en te Breijkskerke; in den dijk tusschen den Magerendijk en de Padde waren twee gaten geslagen, in den dijk van het ambacht Burgh één gat, in den Schouwenschen dijk drie gaten, te West-Schouwen twee gaten. Tusschen Renesse en Brouwershaven zag men het landschap den Haard met de drie parochiën Renesse, Noordwelle en Elkerzee overstroomd tengevolge van een groot gat in de voorliggende duinen. Evenzoo vond men den St. Christoffelpolder en den Sluispolder, benoorden Brouwershaven, geïnunderd. Te Cackerswiël, zuidoostelijk van Brouwershaven, was de dijk op één plaats en benoorden Zierikzee op twee plaatsen doorgebroken. Verder deelt Mulert mede, dat, behalve de bovengenoemde doorbraken, de dijken rondom Schouwen „seer deerlijken gebroken „waeren” en wel aan de zuidzijde tengevolge van overvloeien van het zeewater, en aan de noordzijde van het eiland tengevolge van den golfslag. Alleen tusschen Scharendijk en den St. Christoffelpolder (benoorden Brouwershaven) was geen overval geweest. Hoewel de meeste doorbraken gedicht waren, lag Schouwen nog bijna overal onder water. Alleen nabij Renesse, Haamstede en aan den Oudendijk bij het klooster Bethlehem (bij Elkerzee) was het land droog. Den 10 December voer Mulert naar Duiveland en vond daar in het Oudeland (met de parochiën Capelle, Nieuwerkerk en Ouwerkerk) twee wijde en diepe gaten in den buitendijk. Men voer over het Oudeland voorbij de kerk van Capelle tot aan een binnendijk, tusschen het Oudeland en het Oude Nieuweland, welke op verscheidene plaatsen was doorgebroken. Van het poldertje Beyeren bij Vianen waren zoowel de noordelijke als de westelijke dijk doorgebroken. Ook zag men een doorbraak

in den dijk, die het Oude Nieuweland van Oost-Duiveland scheidt; voorts was de kapitale dijk van Duiveland nabij Vianen op twee plaatsen gebroken, n.l. oostelijk en westelijk van Vianen, zoodat deze plaats rondom in het water lag. Aan de herstelling van de dijken werd niet gewerkt, omdat, zegt Mulert, "de ingezetenen „niet eendrachtig zijn, en daar geen hoofd bij henluiden is".

In Oost-Duiveland en in het Oude Nieuweland zag men veel land boven water, maar in het Oudeland staken alleen de huizen en kerken met eenige hoog gelegen hofsteden boven en lag het land bij ebbe nog 4 à 6 voeten diep onder water ¹⁾.

Den 14en December voer Mulert naar St. Philipsland en vond aan de noordzijde van dit eiland negen of tien groote gaten in den dijk, waardoor het water nog in- en uitstroomde. Aan de zuidzijde was men bezig een gat te stoppen.

Op het eiland Tholen, waar Mulert denzelfden dag aankwam, vernam hij, dat de dijk op zeventien plaatsen gebroken was geweest, maar dat hij overal hersteld was. Verder waren de beide polders Hannevertdijk aan de noordwestzijde en Moggershil aan de noordzijde van St. Annaland, ingebroken en nog niet beverscht.

Hannevertdijk moet toen of later verdronken zijn. Het maakte wellicht deel uit van den Oud-Kempens-Hofstedepolder.

Op het eiland Duiveland werden de dijken der polders Oost-Duiveland (Bruinisse) en Oosterland spoedig weder herdijkt, doch de Vierbannenpolder, met de parochiën Capelle, Ouwerkerk en Nieuwerkerk, bleef nog den geheelen winter onder water. Nadat Adolf van Bourgondië dezen polder in 1531 met veel moeite en kosten en met prijsgeving van Gouwerveer herdijkt had, werd het volgend jaar Duiveland opnieuw overstroomd.

Evenzoo werden de dijken op het eiland Tholen, waar behalve St. Annaland, Scherpenisse en Tholen, nog vijf polders onder Oud-Vosmeer waren ondergelopen, met uitzondering van den Onze Lieve Vrouwenpolder (159 H.A.), spoedig hersteld. Laatstgenoemde polder werd eerst in 1561 onder den naam van Hikkepolder herdijkt. Ook St. Philipsland werd in 1531 weder droog gemaakt. De stormvloed van 2 November 1532 bracht echter weder zoo belangrijke schade aan de dijken, dat aan herdijking van dit eiland niet te denken viel, en het aan de golven moest worden prijsgegeven. Eerst in 1645 besloot men den verloren grond weder in te dijken. De bedijking ving in dit jaar aan met den Ouden Polder. De Luisterkreek werd toen bij de bedijking ingesloten en is nog in den polder aanwezig.

Hollestelle,
Tholen, blz. 368.

Dressel-
huis,
blz. 139.

¹⁾ Met uitzondering van Heer-Jansland vloeide geheel Duiveland onder. (Hollestelle, Tholen blz. 368).

In Holland veroorzaakte de vloed een sterke afname van de duinen bij Scheveningen, alsmede bij Petten en het Hondsbosch ¹⁾. Voorts werd het eiland IJselmonde overstroomd, dat echter reeds het zelfde jaar beverscht werd.

Reygers-
berch,
blz. 302.

Volgens Reygersberch braken ook op het eiland Overflakkee eenige polders in. Sommige hunner werden den volgenden winter weder bedijkt, andere eerst veel later.

Emmius,
blz. 867.

1532. 31 October. Den 31 October zwol de oceaan door stormen en overstroomde geheel Friesland. Deze overstrooming overtrof alle vroegeren, die in bijna 30 jaren geweest waren, door hevigheid van den wind, door de hoogte van het overstroomende water en door den nood van de menschen.

Kroniek van
Brabant,
1e deel, blz. 73.

1532. 1 November. In hetzelfde jaar op Allerheiligen dag des namiddags is opgerezen een groote storm van wind uit den noordwesten vier dagen lang gedurende waardoor groote schade geschiedde en bijzonderlijk in Zeeland, want de stad van Kortgene liep bijna heel weg en het dorp van Kats.

Velius,
blz. 122.

1532. 2 November ²⁾. In het begin van November waaide het een grooten storm uit het noordwesten, en het water liep zoo hoog, dat het een ganschen voet over de dijken heenvloede (hetwelk nu in honderd jaren niet geschied was) zoodat de zeedijk op vele plaatsen doorbrak Niet lang daarna omtrent St. Maarten begon het zeer streng te vriezen, en zonder ophouden, zoodat het ijs in korten tijd twee heele voeten dik was Ook bleven de dijken door den vorst ongemaakt, dies het water vast tot de gaten in en uitvloeide en bedekte veeltijds het gansche land, dat veel luiden het in hunne huizen niet onthouden mochten, en was daarover bij den gemeenen huisman groote kommer en benauwdheid Tegen den tijd het jaar 1533 werden de gaten wederom gemaakt.

Tegenwoordige
Staat, 8e deel,
blz. 599.

Op het eiland Texel verdrong de polder Waal en Burg. De herdijsing had plaats in 1612.

Reygers-
berch,
blz. 309.

1532. 2 November. Des nachts omtrent drie of vier uren was het een zoo groote storm uit het noordwesten, zoodat het

¹⁾ Zie extract in het Memoriaalboek van het Hof van Holland, 1e deel De Jongh, fol. 31.

²⁾ Velius maakt van den vloed van 1530 geen gewag, evenmin als Brandt.

zoo hoog vloeide, dat meest alle de eilanden van Zeeland weder overvloeiden, bijzonderlijk die kort te voren bedijkt waren.

In de Oost-Watering van Zuid-Beveland waren groote kosten gemaakt om het land weder te bedijken, hetwelk toen weer overvloeide En in sommige nieuwe polders van Bath, Hinkelenoord en Nieuweland verdronk veel volk, dat in hutten en keten woonde.

In Borsselen overvloeiden de zes dorpen, die 'sjaars te voren beverscht en bedijkt waren. Het is sindsdien, evenals Zuid-Beveland in de Oost-Watering drijvende gebleven.

Kortgene en Cats in Noord-Beveland overvloeiden mede, en daar verdronk veel volk. Deze landen zijn blijven drijvende.

Duiveland overvloeide wederom omtrent de Oude Diepten en de drie parochiën vloeiden alle des winter uit en in, nogtans werden zij kort daarna beverscht.

St. Philipsland, dat dikwijls bevloed en daarna beverscht werd, bleef drijvende En al de eilanden van Zeeland hadden op dezen tijd groote schade, als Walcheren, Schouwen, Dreischor, Wolfaartsdijk, de Westwatering van Zuid-Beveland, 't Land van Tonge, St. Annaland, St. Maartensdijk, en het Land van Tholen, maar zij werden binnen korten tijd daarna met grooten arbeid, kost en naarstigheid beverscht en bedijkt.

De vloed van 1530 behoort tot de grootste en meest vernielende overstromingen, welke de Noordzeekusten tusschen het Kanaal en Jutland geteisterd hebben. De minder zware storm van 2 November 1532, die zich den 1en November, volgens anderen den 2en, in Denemarken in den nacht tusschen beiden en volgens Emmius den 31en October verhief, was oorzaak, dat de schade, die door eerstgenoemden vloed aan Zeeland, waar de stormvloed van 1530 het hevigst had huisgehouden en vele dijken onvoldoende of nog in het geheel niet hersteld waren, toegebracht was, onherstelbaar werd.

In Hamburg liep het water over de Hopmarkt. Tegen den avond, toen het water het hoogst was, was de wind zoo bedaard, Arends, dat men met een brandend licht onder den vrijen hemel gaan kon. 3e deel, blz. 39.

De Friesche kronieken treden hierover niet in details en daaruit is af te leiden, dat de gevolgen van den vloed van 1532 aldaar niet bijzonder noodlottig geweest zijn. Vooral in de 14e en 15e eeuwen was de verwaarloozing der dijken tengevolge van de onderlinge twisten over het onderhoud daarvan groot. Reeds in de oude Friesche wetboeken vindt men de bepaling, dat de grondbezitters binnen geheel Friesland tot het onderhoud van de zeekeerende

dijken moesten bijdragen; dit stelsel werd later door hertog Albrecht bevestigd. Na 1498, toen de Saksische hertogen aan het bewind kwamen, werd het stelsel ingevoerd, dat *alleen de onmiddellijk aan de dijken grenzende grietenijen* met het onderhoud werden belast. Dit gaf telkenmale, als groote noodzakelijke werken moesten worden uitgevoerd, aanleiding tot geschillen, maar daar staat tegenover, dat in Friesland sedert het begin der 16e eeuw een geordende toestand heerschte, in tegenstelling met de anarchie der beide vorige eeuwen. Den 7 April 1533 werden door den stadhouder, president en raden van Friesland de geschillen Winse-
mius, blz. 502. bijgelegd, waarbij een verdeeling van den onderhouds-
plicht der dijken werd vastgelegd, welke den grond legde voor de thans aldaar nog bestaande waterschappen. Dit z.g. „Groot Arbitrament” had tengevolge, dat de dijken spoedig in orde werden gebracht, maar de geschillen waren hierdoor nog niet voor goed uit de wereld.

De groote zeeboezem, die in Zeeland was ontstaan door den ondergang van het grootste deel van de Oost-Watering van Zuid-Beveland en van geheel Noord-Beveland, bleef een groot gevaar voor de omliggende eilanden en maakte belangrijke wijzigingen in het dijkwezen noodig. De Watering bewesten Yerseke tevoorcr slechts door een zwakken binnendijk (den Zanddijk) van de Oostwatering gescheiden; deze dijk, nu bandijk geworden, werd in 1531 aanzienlijk versterkt.

De herdijking van de polders op Tholen ging met zeer groote moeite gepaard, en ondanks de zware kosten, welke aan het onderhoud van de dijken werden besteed, moesten later toch weder vrij groote stukken land aan de golven worden prijsgegeven.

Fokker,
Anne met de
Gesp, blz. 148.

Dat ook de zuidkust van Schouwen meer dan voorheen van stroomaanval te verduren kreeg, kan o. a. blijken uit een charter van 20 December 1533, waarbij Karel V aan Schouwen voor vier jaren kwijtschelding verleende van schotgeld. Sedert den stormvloed van 1532 tot December 1533 hadden niet minder dan vijf grondvallen plaats gehad, zoodat men in 1533 een inlaag achter Brieskerke en in 1534 een van 's Heer-Arentshaven tot Zuidkerke moest aanleggen, waarmede Brieskerke en Zuidkerke werden buiten gedijkt. Voorts kwamen er aan Schouwen's zuidkust:

Fokker,
Schouwen,
blz. 40.

Reygers-
berch,
uitgave Van
Boxhorn,
blz. 455 en 456.

Fokker,
Schouwen,
blz. 41.

in 1537	vier vallen
„ 1538	één val
„ 1541	vier vallen, enz.